

Nr. 6236

UN MEMORIU

al lui

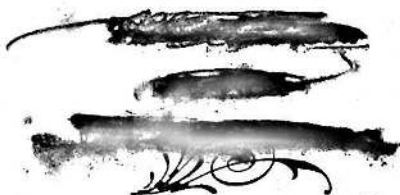
MOISE NICOARĂ

(MONOGRAFIE ISTORICĂ)

SEVER SECULA.

licențiat al facultății de litere și filosofie din București și
absolvent al institutului teologic din Arad.

Arad,

Tipografia diecesană gr.-orientală română
1904.

• *Fericiți sunt cei goniți pentru dreptate. . .*

(Matei V. 10).

Moise Nicoară.

Prefață.

Domnii Roman R. Ciorogariu, director seminarial și Gherasim Serb asesor-referent consistorial, din Arad, 'mi-au pus la dispoziție câteva scrisori adresate de Moise Nicoară (Nicorescu) în anul 1850, din București (Muntenia), unor rudeni ale sale, din ținutul Aradului.

Între scrisorile acelea este una, care, prin relevarea unor momente istorice din dezvoltarea vieții românești și pentru a se cunoaște preocupățiunile și luptele naționale din trecut, ale românilor ungureni, presintă un deosebit interes.

Scrisoarea amintită am numit-o »memoriu«; și fiind ea temelia și partea de căpetenie a acestei publicațiuni, — de aci titlul cărții de față.

Tradiția din aceste părți, aradane, cunoscând pe Moise Nicoară ca pe un erou al luptelor de desrobire națională-bisericească a noastră, dela începutul veacului trecut, am crezut totodată de cuviință, să public în această monografie și celelalte scrisori ce miau stat la dispoziție, scrise de mâna lui,*) pentru a presenta cetitorilor pe românul verde, cu firea, inima și caracterul său de mare

*) Astăzi proprietate a bibliotecii seminariale ort. rom. din Arad.

bărbat al neamului românesc, peste care nu e permis să se aştearnă vëlul uitării.

Am făcut totodată o scurtă escursiune în domeniul istoriei românilor ungurenî, pentru a arăta evoluția luptei de desrobire, din care am eşit cu trofeul bisericeî naționale și în care Moise Nicoară apare ridicând steagul cruciatei, pentru recucerirea Sionului românesc.

Autorul.

Din biblioteca
a lui
Valeriu Dronca.

Primele mișcări românești în comitatul¹⁾ Aradului.

După alungarea Turcilor din Ungaria, și îndeosebi în jumătatea a doua a veacului XVIII, au avut loc o mulțime de mișcări — sau mai exact: revolte — țărănești, în părțile aradane ale țării noastre.

Aceste revolte au fost în multe cazuri provocate de mișcările »kurucz«-ilor din Ardeal și părțile Nord-Estice ale Ungariei de azi, contra stăpânirii »Nemților« (austriace); une-ori s'au prezentat ca acte de rezistență violentă, sau violentă reacțiune, contra propagandei catolice²⁾, dar' mai ales au fost urmările miseriei populațiunei despoiate de Turci și încăpute pe mâna nobilimei, a »nemeșilor«.

Este însă caracteristic, că populațiunile românească, sârbească și maghiară, cari toate erau reprezentate în acest ținut, nu le vedem în lupta comună, împreună ridicând coasa și săcurea, nu-'i găsim la un loc pe toți Iobagi, — ci cunoaștem revolte de ale Românilor, de ale Sârbilor, etc., fie-care cu capi din seminția sa.³⁾

¹⁾ Județul.

²⁾ Vezi: *Dr. Miki Sándor*: Péro lázadása (Discurs de recepțiune în Academia-maghiară).

³⁾ În veacul XVI acest separatism nu există. În Revoluția lui George Dosa vedem împreună pe Unguri, Români și Sârbi (Vezi: *Sever Secula*: Români în Revoluțiunea lui George Dosa, alși 1897.)

E cu atât mai caracteristic acest fapt, în ce privește separarea Românilor de Sârbi, cu cât Românii și Sârbi pe timpul acela trăiau o viață religioasă comună, sub ierarchia sârbească; ear' stăpânirea lumească nu făcea deosebire după naționalități, ci clasa poporațiunea după religie. Ș'apoi, când Sârbilor le mergea rău, nu era chip ca Românilor să le meargă bine!

Dar' ori-cât »nu se cunoștea« oropsitul nostru neam și ori-cât era el supus și în cele sufelești unui element străin, încât și slujba dumnezecască o asculta într'o limbă nepricepută de dînsul, încolțise și trăia în sufletul robului »valah« conștiința individualității sale deosebite de ceilalți Iobagi, de coreligionarii sârbi chiar, căci dovezi a dat acel Iobag român, de conștiință națională, încă înainte de a răsuna glasul deșteptător al strălucitului triumvirat al cărturarilor veniți dela școalele Romei, — după-cum vom arăta în cursul acestui studiu.

De sigur însă, nu numai motive psihologice vor fi contribuit la dezvoltarea sentimentului de separatism a țaranului român de cel sârb și la separarea sa, în luptele și aspirațiunile sale; a contribuit la aceasta și o altă împregiurare, istorică, și eală, care anume:

La anul 1689 un număr de 70—80 mii de Sârbi a trecut din Peninsula-Balcanică în țara noastră ¹⁾ în frunte cu patriarhul din Ipec, Arsenie Cernovici. Această masă mare de popor

¹⁾ A magyar nemzet története (Ediția milenară) 1890. X. 485.

e aşezată în mare parte în ținutul aradan, pentru a fi pază de graniță pe Murăș, contra Turcilor. Li-se dau noilor veniți privilegiul, sunt făcuți stăpâni ai bisericei ortodoxe, — dar' cu toate acestea nemeșii știu să le pună și Sârbilor fiare pe brațe.

Dar' dînșii, — ce-'i legă de noua patrie? — când revoluția căpitanului Pero din Pecica este sufocată, în anii 1751 și 1752, emigrează, în număr de 32 mii de oameni.¹⁾

Acești emigranți impopulează stepele din dreapta Nistrului, în coastele Polonilor, întemeiând »Noua Serbie«, — a cărei nume, urmă și popor, astăzi a dispărut cu totul, în noianul moscovit.

Și ce rămâne în urma lor?

Rămâne, aici la noi, o hierarchie bisericească sârbească, stăpână peste o massă mare de popor românesc.

Poporul sârbesc se împuținează în așa măsură, și cel românesc ajunge prin mulțimea sa și unitatea sa compactă atât de important pentru biserică și credința ortodoxă din aceste părți, încât — probabil că și pentru a contrabalansa înaintarea unirei cu Roma printre Români — episcopul Sinesie Ivanovici al Aradului, la 17 iunie 1762, dă pastorala în limba română.

Eată-i deci, și pe sârbi, făcând aceleași servicii românismului, ca și Calvinii în Ardeal! Ear pornită odată această cale, — când se vor redeștepta

¹⁾ Dr. Márki Arad monographiája 2. II. 370.

»stăpâniî«, pentru a pune piedecă românismului, emancipării bisericeî noastre naţionale, zădărnice le va fi silinţa.¹⁾

Dar dacă cele expuse aci dovedesc, că stăpânii sârbî încep a umbla în voia doririlor fireşti ale Românilor, — avem şi dovezi, dovezi isbitoare, că simţământul de naţionalitate e adînc săpat în conştiinţa Iobagului român din veacul XVIII, şi că de acela trebuia să se ţină cont.

În anul 1784, cu ceva înainte de izbucnirea Revoluţiunei lui Horea, Iobagiî românî din câteva sate de pe Murêş se răscoală contra stăpînireî comitatense.²⁾ Comitatul trimite, pentru pacificarea »rebelilor«, între alţii, pe episcopul sârb din Arad, Petre Petrovicî. Răsculaţiî nu vor să depună armele, până nu li se va aduce hârtia de graţiare dela împăratul; ba unul se revoltă atât de mult contra episcopului, pentru că nu e român ci sârb³⁾ şi s'a pus în slujba „domnilor“, în cât a vrut să tragă cu puşca în prelat.

Eată un pregnant moment de expansiune a conştiinţei de naţionalitate proprie, distinctă!

Nenorocitul Iobag român îşi simte izolarea, părăsirea de ori-ce binevoitor, lipsa de consăngean, depărtarea şi deosebirea între el şi capul său bisericesc chiar, pentru a nu se mai aştepta la vre-

¹⁾ Apoteosatoriî unireî cu Roma, ca mântuitoare a Românismului, pot găsi aci un moment de răsădîndire.

²⁾ Vezi „Tribuna“ Arad, Nr. 1 (25 Dec. 1903. — 7 Ianuarie 1904) pag. 11: „Un episod din viaţa Românilor murêşeni.“

³⁾ Dr. Măkei: Op. cit. 2 II 429 (după Kaneczell. levéltár Nr. 9470 şi 9477.)

un ajutor în necazurile sale; și acest sentiment întărește în el conștiința individualității separate, care îi oțelește forța de rezistență.

Sdrobit de legea și dreptatea vremurilor, împovorat de grele nevoi, își duce el mai departe jugul. Munca și răbdarea îi dau nădejde în vremuri mai bune; căci e frumos codrul înfrunzit și-s frumoase lanurile aurii. Ear' vatră părintească numai una este pe acest pământ: asupra aceleia paznic este Dumnezeu, care e bun și mare și se va îndura de cei-ce își pun nădejdea într'însul.

S'apoî, când »toate le-a dus darea mare« și pe cei aleși »arcanul« — Românul își cântă duioasa doină de jale...

Și s'a îndurat Dumnezeu!

Liberalul și înțeleptul împărat Iosif II, care fericirea popoarelor sale și-a pus-o de țintă a domniei, prin reformele sale administrative deschide și »valahilor« poarta intrării în drepturi prin — mijlocul scrișnirilor de dinți ale »nemeșilor.«

Românul din părțile Aradului nu întârzie să a se validita sub noul regim.

Comuna Luguzău își face pecete cu inscripție românească: „Comune Luguzo 1787.“

Ear protopopul Ineuului, care fusese trimis din partea comitatului, împreună cu locotenentul Brancovici, ca să potolească o revoltă locală, din părțile numitei comune, s'a exprimat într-o »societate mai mare,« că oamenii pe viitor nu vor mai putea fi ținuți sub administrația comitatensă de prezent în vigoare și sub funcționări domeniailor maghiari. Majestatea Sa să dispună, în

locul celor de acum, funcționari germani sau naționali români.¹⁾

Ori cât de efemer a fost în efectele sale acest postulat, el a izbucnit ca un izvor, pe care curînd îl înghite pămîntul... dar care la o distanță oarecare earăși va reapărea de sub pămînt, — îmbogățit în ape.

Umanitarul împărat Iosif II s'a îngrijit și de ridicarea nivelului cultural al popoarelor sale, căci dintr'o înălțime filosofică privea el lumea, viața, viața lumii și rostul statelor.

Dela anul 1784 încoace se întemeiază și se organizează școale, pentru toate neamurile, deci și pentru Români. În părțile Aradului se desig-nează pentru școale populare românești următoarele comune: Buteni, Șiria, Șimand, Pecica, Soborsin, Ineu, Chișineu, Odvoș, Păuliș, Cuvin, Covăsinț, Șiclău, Petriș, Soimoș, Gașa, Bêrzava, Totvărădia, Curtici, Agriș, Semlac.²⁾ Ear la 13 Septembrie 1787 se institue în Oradea-Mare un inspector pentru școalele românești din cercul Aradului și Bihorului.³⁾ La anul 1794 școalele române din cercul Aradului sunt puse sub conducerea unui inspector din Arad, cu numele Ștefan Ioan Popovici,⁴⁾ un om învățat, care era totodată și notar al Aradului.

¹⁾ Dr. Márki Op. cit. 456.

²⁾ Op. cit. 765.

³⁾ Despre primii „dascăli” români din Bihor vezi: I. Mangra, Rolul dascălilor din Moldova (Cercetări literare-istorice Bucurashi 1896).

⁴⁾ Probabil este sârb, sau sârbisul, căci intelectuali superiori eșii din neamul românilor (Iobagi) nu prea erau; abea sub Iosif II. se decretase, că pot ajunge și au dreptul de a ocupa funcțiuni oamenilor de orice treaptă socială, cari au pregătirile prescrise.

Despărțirea inspectoratului școlar din Oradea-Mare, respective înființarea unui inspectorat separat pentru școalele române în Arad, e un semn, că în acest cerc s'au sporit agendele școlare, cea-ce e o urmare firească a înmulțirii școalelor.

Înmulțirea școalelor la rîndul său necesitează pregătirea și înmulțirea învățătorilor; și constatăndu-se că »e mare numărul elevilor români,« împăratul Francisc I. decretează, la 9 Februarie 1811, înființarea preparandiei române din Arad, care la 5 Novembre 1812 se și deschide.

Fiind deschiderea primei școale de pregătire a învățătorilor români în țeara noastră un moment de o însemnătate epocală ¹⁾; și fiindcă timpul și împrejurările în cari s'a câștigat în aceste părți ale Aradului acel prim fort al culturii noastre naționale coincid și au a se pune în legătură cu activitatea publică alui Moise Ni-coară, — le vom trata în capitolul următor.

¹⁾ Sunt informat că la Direcțiunea institutului ped teol. din Arad se pregătește istoricul acelei școale.

Moise Nicoară și timpul său.

Înainte de moartea sa (1790) împăratul Iosif II. își retrage toate ordonanțele de reformă liberală,¹⁾ pentru a nu îngreuna situația urmașului său (Leopold II), care avea să dea pept, la urcarea sa pe tron, cu nobilimea maghiară, îndirjită și gata de a ridica arma pentru prerogativele sale feudale.

Mintea și energia nobilului Împărat n'au putut să cucerească în Ungaria pat cald ideilor sale, căci pe-când în față avea nobilimea mândră și gata de a se asvîrli în brațele Turcului, pentru a nu scăpa din mână dominațiunea feudală, milioanele desmoșteniților și incușilor nu puteau să-i fie de nici un ajutor, pentru a sdrobi feudalismul.

¹⁾ Cu excepțiunea ordinațiunei arbariale și de toleranță religioasă.

Leopold II. se împacă cu staturile și ordinele și se încoronează chiar de rege.

În astfel de împrejurări, era natural, ca peste văpaia câștigatelor drepturi ale Iobagilor, deci și ale Românilor, să se aștearnă un gros strat de cenușă; și multă vreme trece, până să mai întâlnim o scăpărare a schinteii vieții politice românești, în comitatul Aradului.

Dar școalele au rămas în ființă !

Școalele luminează mințile. Se înmulțesc cărțurarii români, căci avem școale. Se înmulțesc preoții români, căci massa mare a poporului ortodox e română, ear' biserica trebuie să țină cont de necesitățile sufletești ale credincioșilor. Dar nici nu e cu puțință ca Sârbii să furnizeze preoți sârbi pentru trebuințele întregului popor ortodox din țară.

Și sosește și vremea, de preoții nostri nu toți trec prin umilința școalelor teologice sârbești, ci se pregătesc în Arad. Ies din preparandia din Arad și învățători, și preoți.

Ear când Împăratul a decretat înființarea preparandiei noastre din Arad¹⁾ a cărei necesitate era adânc simțită pentru poporul românesc, a făcut poporului nostru cu milă împărătească acel dar, ca răsplată a jertfelor de sânge aduse de acest popor, pe altarul patriei, în războaiele cu Franța, dintre

¹⁾ Primii profesori au fost: Dimitrie Țichindeal, Ioan Mihut, Iosif Iorgovici și Constantin Diaconovici-Loga. (Vezi Disertația: Din trecutul preparandiei noastre, de Nicolae Cristea în „Biserica și Școala“ a. XXVII. Nr. 38)

anii 1793—1815. Pentru-că în zilele grele, în luptele grozave cu Marele Napoleon, Românii din aceste părți dat-au mare tribut, contribuind fie-care preot cu câte un ostaș pentru Împăratul. Insuși episcopul Românilor, sârbul Avacumovici al Aradului, dă din averea sa proprie în acel scop 5 mii de floreni.

Afară de aceasta se formează legiuni de voluntari, — și merg românii la bătaie pentru Împăratul... ear pe urma sângelui vărsat se ridică Templul Minervei române, în Arad : preparandia gr.-or. română.

Un număr de tineri români frecventează și școalele mai înalte. Și dacă vieață politică proprie românească încă nu se poate întemeia, pleiada de cărturari ce se formează va căuta alt teren de validitare, pentru principiile moderne și idealurile sale.

Preoțimea nu se mai poate serbisa, căci își face învățătura în limba română și apoi ce-tește — calendarul dela Buda... și simte la fel cu acel popor, din mijlocul căruia a eșit, căruia îi este păstor și care străin vede în capul bisericei sale.

Conștiința națională și mândria romanității încălzesc sufletele generației ce se ridică. Și începe, nu mai mult tânguirea contra și nemulțumirea de hierarhia bisericească străină, ci lupta începe, pentru o vieață bisericească națională.

Din acea pleiadă de cărturari, ce se ridică dintre românii »ungurenî« cu începutul veacului

»luminilor,« face parte Moise Nicoară¹⁾. Om de-o energie rară, și de o consecvență de fer. Moise Nicoară se pune în serviciul cauzei poporului său român și duce o luptă ideală »pentru întemeierea drepturilor ce se cuvin unui neam, limbi, cultură și cinstei sale.«

*

După moartea episcopului Aradului, P. Avacumovici, întâmplată în anul 1815, Românii din părțile aradane petiționează la Împăratul Francisc

¹⁾ Născut la 17 Ian. 1784 în Giula (comit. Bichiș), din părinți nobili și bogați, își face studiile secundare în Orade, Timișoara, Budapesta și termină dreptul la academia din Pojon. La 8 August e numit scriitor la Tribunalul din Bichiș. La 10 Iulie 1809 e locotenent de voluntari români, constituit în cete militare pentru a lupta în războaiele contra lui Napoleon cel Mare. La 3 Martie 1810 e recomandat de comitatul Bichiș, să fie trecut la regimentul regulat de husari. Nesatisfăcându-se acestei pretensiuni Nicoară își părăsește cariera și pleacă în străinătate (Vulcan: Panteonul român); după alții, ar fi fost angajat de instructor de limba română a moștenitorului tronului Ferdinand: — și se întoarce în patrie abea la 1814, ca la 1815 să plece din nou la Viena, cu memorandumul pentru câștigarea unui episcop român în Arad. Întors dela Viena, desilusionat și moralicește sdrobotit, ne apărât de prieten și asaltat de dușman, după un acut conflict avut cu reprezentanții sârbi puternici pe atunci în congregația comitatului Arad (comunicat de I. Moldovan, veteran pensionist în Comlăuș), el e tirat în închisoare întâi în Arad, apoi la Giula, deși înainte de a fi închis, la 19 Septembrie 1819 fusese declarat de nebun. Eșind din închisoare, după un incident cu urmări fatale, avut cu un ofițer sârb într'un local public din Arad, el părăsește țara, trece în România, în anul 1825. Acolo a fost mai multă vreme director de școli în București (Vezi: Dr. P. Pipoș, Date din istoria școalelor române, Arad 1903). Se zice că Nicoară ar fi jucat în noua sa patrie română și un rol politic însemnat, că ar fi fost trimis la Curtea din Petersburg din partea principatului Munteniei. De altfel e ușor de închipuit, că, petrecând dînsul în principatul român între anii 1825—1861, care timp este bogat în mari evenimente, nu s'a putut sustrage acelorora; cu firea și temperamentul său și fiind totodată om cult, vorbind 4 limbi europene, putea fi folosibil în misiuni, în pregătirea marilor evenimente din care s'a născut România modernă. La 1 Octombrie 1861 M. N. a reposat în București.

I, să le dea episcop din sângele lor.¹⁾ Cu petiția, sau memorandumul,²⁾ e trimis Moise Nicoară la Viena, unde petrece aproape 3 ani³⁾ bătând pe la toate ușile, mișcând toate pietrele și expunând plângerile și dorințele Românilor.

Dar Imperatul prea era ocupat pe atunci cu războaiele mari și cu pacificarea Europei. Și apoi nu dăduse el oare — destul Românilor, prin înfrângerea preparandiei din Arad?

În tot cazul nu va fi lipsit nici contrabalanța capilor bisericești sârbi, cari mai ușor se puteau apropia și puteau influența la Curte prin »cancelaria illyrică« a lor, decât Moise Nicoară; și astfel, după atâta trudă, atâta luptă, câtă a dus Moise Nicoară pentru câștigarea unui episcop român în scaunul vacant al Aradului, la 15 Septembrie 1815 e numit administrator episcopesc sârbul Anton Brancovici, ear în urmă Iosif Putnic, episcop al Vârșetului.

Când se întoarce dela Viena Moise Nicoară, văzând că zădarnice i-au fost ostenele, zadarnică jertfa și munca, o adâncă mâhnire îl cuprinde. Însă nu numai lipsa de succes al misiunii sale îl amărește, ci mai ales îl revoltă condițiunile, împrejurările pe cari le găsește acasă.

Amicii săi, dela cari a primit însărcinarea de a merge la Viena și cu cari împreună lucrase și pusese la cale cererea de episcop român, s'au

¹⁾ Dr. Márki: Op. cit. 741.

²⁾ Afirmative acel memoriu («de 100 coale» redactat de M. Nicoară) l-ar fi aflat în Archivul Burgului din Viena și l-ar fi utilizat Șaguna.

³⁾ Vezi: Memoriu.

schimbat față cu dânsul. Amicii săi au devenit oportuniști, au părăsit drumul drept spre ideal; ei pactează cu administratorul Putnic, abandonând lupta mare...

Ei uită marele ideal, și stau de vorbă cu administratorul sârb, — care la 1822 deschide teologia română din Arad.¹⁾

În fruntea oportuniștilor, a pactiștilor cu Sârbii, pare a fi fost, dintre foștii amici ai lui M. Nicoară, învățătul profesor, Constantin Diaconovici-Loga, ale cărui idei despre limbă și ortografie chiar, precum și tendințele lui culturale, Nicoară le desaproabă.

Intrată însă pe panta cuceririlor cu țiraia, de-o parte, și a cedării una câte una, la extremă nevoie, de altă parte, — frământarea dintre Români și Sârbi, în chestia bisericească, ia cursul unei dezvoltări mai line.

Nu poate însă Moise Nicoară, acel spirit neastâmpărat și viu aprins de dragostea de neam, nu poate acel om, care și-a jertfit aproape întreagă averea, umblând după dreptate și drepturi pentru Români, zadarnic, nu putea cel brusc și insultat, de Sârbi, pe drum la comitat, și pretulindenți, nu putea Moise Nicoară să intre în hora »pactiștilor,« — ci el își merge fatal înainte drumul, singur, împlinind rolul unui erou de tragedie.

»Din codru rupi o rămurea

»Ce-î pasă codrului de ea?...

*

¹⁾ Primiți profesori sunt Gavriil Raț și Gavriil Giulan.

După-ce dela anul 1814 până la 1829 episcopia Aradului e condusă la administratori, abea în acest din urmă an capătă episcop titular, în persoana archimandritului mănăstirei Bezdinului, Nestor Iovanovici, român de origine. Noul episcop însă e om bătrân și la 1830 deja moare. Dela 1830—1835 scaunul episcopesc rămâne din nou vacant, — și abea la această dată din urmă, după-ce propaganda unită cucerise vre o 14 comune din diecesă, e numit episcop Gherasim Gavriil Raț, profesorul dela teologie. Gherasim Raț, îndată după urcarea sa pe tronul arhieresc, scoate limba slavonă din biserică și introduce limba română în serviciul divin.

O frumoasă pleiadă de inteligenți ¹⁾ români se formează în jurul episcopiei românești a Aradului; și acei inteligenți, nu numai în biserică, ci și în viața comitatului, peste tot în viața publică, încep să se valideze, afirmându-se printr'însii românismul.

Cât privește hegemonia bisericii sârbești, — zilele îi sunt numărate.

În luna Maiu, 1848, întrunindu-se delegații români ai diecesei Aradului, protestează solemn contra patriarhului Raiacici, pentru-că s'a intitulat pe sine de cap al întregii obște ortodoxe din Ungaria.

La Sinodul diecesei Aradului, convocat și ținut în zilele de 17—19 Martie 1849 ²⁾ la Chi-

¹⁾ Vezi; C. Gurban, Ne rărim — sau ne înălțăm? („Biserica și Școala“ XXVI. I.)

²⁾ Actele acestui foarte interesant Sinod se păstrează în Arhivul Consistorului din Arad.

şineu, Românii se declară pentru autonomie, pe care vor avea să o ceară. Episcopului Gherasim Raţ i se dă, cu această ocaziune, vot de blam, pentru lipsa de destoinicie la conducerea diecesei şi afacerilor bisericeşti; şi el părăseşte Sinodul, a cărui conducere o la protopopul Chirilovici (Chirilescu) ear funcţiunea de notar o îndeplineşte George Popa.¹⁾

Bătrânul episcop Raţ moare la 1850. Dela aceasta dată până la 1853 scaunul episcopesc nu se îndeplineşte. Ca administrator episcopesc funcţionează învăţatul şi entusiastul român Patrichie Popescu, dela care a rămas diecesei Aradului şi o fundaţiune.

La 1853 e numit episcop al Aradului sârbul (earăşi!) Procopie Ivacicovici. Dar acest »sârb,« cu drept cuvânt poate fi numit un »păstor« bun al românilor ungurenî, din timpul acela.

Ivacicovici este un om eminent al bisericei, iubeste biserica şi împodobirea ei; sub el se ridică actuala noastră catedrală din Arad.

În ce priveşte conducerea afacerilor diecesei, are deplină confienţă în pleiada de români pe cari i-a găsit la şi în jurul Consistorului. »Io miş face cum ziceţi voi, fiilor«; ori »miş faceţi voi cum ştiţi că e bine,« — aceste expresiuni tipice, ale sale, caracterisează îndeajuns condiţiunile de viaţă a diecesei Aradului, pe timpul când marele Şaguna luase drumul, bătut deja de Moise Nicoară, — dar pe care dînsul îl va face cu deplin succes.

¹⁾ Vezi câteva date biografice în capitolul următor.

La 1860 se ține congresul bisericesc româno-sârb la Carlovitz, pentru separarea celor două biserici.

La 24 Decembre 1864 se decretează desfacerea în două părți a bisericei ortodoxe, ear în articolul de lege IX din anul 1868 se sancționează instituirea Mitropoliei gr.-or. române din Transilvania și Ungaria, la a cărei cârmă stă Andrei Baron de Șaguna, marele mitropolit.

*

Moise Nicoară nu ajunge să vadă întemeiată noua mitropolie, ceea-ce de ar fi ajuns, poate că-și lăpăda grija ce-și face la 1850¹⁾ pentru separarea deplină a bisericei române de cea sârbă.

A văzut însă întrupat, la 1835, idealul pentru care luptând el la 1815, a pierdut avere, carieră, prietenii și țară... a văzut episcop român în Arad, în persoana, lui prea puțin simpaticei Raț, dar în fine, văzură ochii lui sufletești episcop român, încunjurat de sfinții români, cari nu vor mai scăpa cârma bisericei din mână. Și la albele sale bătrânețe, departe de ai săi, cu sufletul încărcat de podoaba experienței și înțelepciunii, cu dragoste și viu interes urmărește rostul vieții și soarta celor de cari s'a îndepărtat, din anii bărbăției viguroase.

Și s'a săvârșit Moise Nicoară înstrăinat; și a ajuns aproape-uitat, în zilele noastre — cu excepția bătrânei generații. Dar dacă răsplăta după fapte și dreptatea după cuviință, nu tot-

¹⁾ Vezî: Memoriu

de-una se dau oamenilor în viață, trebuie să le dea și le va da aleșilor istoria, cinstea și amintirea cuvenită.

În lumină istorică ne-am încercat a pune aci pe Moise Nicoară, românul verde și luptătorul ideal, — a cărui nume trebuie să ne umple inimile de pioasă aducere aminte.

Românii aradani

după 1848.

Scoalele întocmite la sfârșitul veacului XVIII, atât cele românești, cât și cele ungurești, sporesc contingentul cărțurilorilor nostri.

Fruntașii oșeliți în lupta cu Sârbi, în jurul episcopiei românești și în urmă luptând pentru autonomia bisericei ortodoxe române, spriginiți pe puternica masă absolut dominantă a Românilor în comitatul Aradului, ajung după revoluția din 1848—9 la însemnate roluri și în viața politică.

În dieta de sub absolutism, întrunită în anul 1861¹⁾ Românii aradani au doi reprezentanți, pe George Popa (Șiria) și Sigismund Popovici (Buteni); ceilalți patru deputați din comitat sunt dintre așa porecliți de Maghiari: »pecsovecs«.

În administrația comitatului, sub absolutism, avem judecător (solgăbiru), la Boroșineu, pe George Popa (în 1861 deputat), care la 1852 e decorat de Majestatea Sa; în urmă G. Popa a făcut însemnate servicii și s'a validat ca distins muncitor pe terenul judiciar și administrativ, în Cinteș și Salonta.

¹⁾ În dieta ungară din 1848 a fost singurul deputat român din părțile Aradului Teodor Serb de Cuvin (tatăl actualului deputat dietal Dr George Serb).

Sub absolutism sunt în comitatul Aradului pretori cercuali — administrativi — (járs-biró), în anul 1850, Ioan Arcoși,¹⁾ Constantin Pulea, Mihail Cociuba și Ioan Cornea.

Sub astfel de administratori și după-ce prin autograful imperial dela 26 Iulie 1862 se decretează egala îndreptățire a naționalităților și introducerea în administrație a limbei majorității populațiunilor diferitelor ținuturi, — e evident că lupta pentru validitatea drepturilor limbei în comitatul Aradului, a cărei început l'am văzut la 1787, reînvie și își rupe drum.

Având comunele dreptul de a-și alege singure limba protocolară și de afaceri oficiale, la 1862 comuna Otlaca decretează limba română de singură limbă oficială a sa, în care are să se țină corespondența cu toate și ori-ce fel de autorități din țară.²⁾ Tot astfel procedează comuna Ilteu și altele.

Cercurile conducătoare ale țării, Curtea imperială, apreciând importanța poporului românesc și judecând real configurația etnografică a țării noastre, pentru părțile Aradului numește de »comisar regal« (fișpan), în Arad, la 1863, pe românul Teodor Serb (ulterior trecut la Lugoj, în locul lui Emanuil Gozdsu).

La 1865 e numit fișpan al Aradului fostul judecător și deputat, distinsul român George Popa, care are un mare rol în închegarea ele-

¹⁾ Ulterior avocat în Arad, în casa căruia își aveau întrunirile conducătorii Românilor.

²⁾ Márki: Op. cit. 638.

mentului românesc și în prefacerea Aradului în centru românesc.³⁾

Românii aradanî se validează puternic în timpul acesta, în lupta electorală, pentru a pătrunde în parlament. La alegerea de deputați de la 10 Decembre 1865, din 7 cercuri electorale Românii cuceresc 5, și anume: Antonie Mocsonyi (Șiria), Dimitrie Ionescu (Peșca), I. Popovici-Deseanu (Radna), Sigismund Popovici (Buteni și Florian Varga (Sintana).

În dieta din 1868 pătrund aceiași reprezentanți ai Românilor, — deși la 1867 reactivându-se constituția, în fruntea comitatului e pus fișpanul Szende Béla, maghiar.

În noua eră începe o crâncenă luptă la comitat, între Românii cari încep să peardă și Maghiarii cari încep să cucerească terenul. Totuși Românii isbutesc să stoarcă dela comitat decretarea purtării protoacoalelor în mod paralel, în limba română și maghiară, — care drept ulterior s'a abrogat prin... us, ori abus și pentru a cărui recâștigare decurge o vie luptă în zilele noastre.

Prin alegerile dela 1 Septemvrie 1872, ultimele sub guvernul lui Déák Ferencz, pătrund în parlament, dintre 7 deputați din comitatul Aradului, 4 Români: Dimitrie Bonciu (Buteni), Antonie Mocsonyi (Șiria) Alexandru Mocsonyi (ulterior Lazar Ionescu, Radna), și Basiliu Mircea Stănescu (Chișineu).

³⁾ Pe timpul s'au întemeiat și »Asociațiunea Națională Aradană pentru cultu poporului român«. G. Popa a murit subit în anul 1867, după reactivarea constituției.

Urmează era guvernului Tisza Kálmán, care face alegerile la 28 August 1875, fișpan al Aradului fiind Tabajdy.

Dintre 7 deputați din cerc, pătrund în parlament, ca Români, Constantin Gurban (Buteni) și Iosif Nistor (Șiria).

La alegerile din 1878 și ulterioare, steagul partidului național-românesc cade și până în zilele noastre nu s'a mai ivit pe acest teren de luptă constituțională.

A cercetă și a adânci studiul acestor lupte precum și a studia, că pe alle terene cum se validează Români aradan de-atunci încoace, ar fi o datorință plină de învătă,¹⁾ — ar fi însă, scrisă astăzi, o lucrare cu caracter și politic și prea actual, decât să între în acest studiu, care nu poate depăși cadrul istoric.

¹⁾ Un bun lucru ar face acei bătrâni ai noștri, care luând parte în trecut la luptele poporului nostru, fie și numai ca simpli spectatori, și-ar scrie memoriile, — căci mult ar ușura viitorului înțelegerea trecutului nostru.

Memoriu.¹⁾

I.

București 17/29 Iulie vechiu, cuptoriu, 1850

*Domnule frate, pretînc și părinte,
și fiindcă așa dorești și-ți place,
îubite fiule și nepoate.*

Epistola Domnii tale din 27 Iunie din urmă, pe cât m'a uimit, la vîzul d'întăie, fiindu-mî necunoscută și din trăsuri și din iscălitură, pe atîta m'a și bucurat, vîzînd minten dup'acea că-i dela nepotul meu necunoscut, bărbatul dulcei nepoatei *Lina*;²⁾ decî dela un mădulariu a sîngelui meu și a familîi noastre și încă mai presus doară că-i dela un liû devêrat rumân cu sîngele, mintea și simțimintele călduros naționale. Cele ce scriî pentru naștere și nume, am putea zice că ar fi de prisosință pentru mine; căci nu-s dedat a judeca, a cumpăna și a apreța oamenii după unele ca aceste sau după stare și ranguri, care de multe ori se 'ntîmplă nemerite și nemernice a sorții sau a căpriilor și capiilor omenești. Faptele fac omul, numai acele și numele strălucit; ear' numele singur nici faptelor sau făptuirilor nu pot aduce strălucire și laudă, nici simți-

¹⁾ Scrisoare adresată lui George Vasilievici, preot în Giula, ulterior protopop în Beiuș, apoi în Șiria și în fine în Arad, unde a și murit.

²⁾ Fiica a treia alui David (Vidu) Nicoară, econom în Giula frate al lui Moise Nicoară. (Datele genealogice-familiare mi-le-a comunicat dl Gherasim Serb.

rilor amurțite au cugetelor ațipite aduce vr'un sboriu înalt, vr'o svintă mai măreață și slăvită. Omul înfrumusețat cu harul dreptății, a bunătății și a omenirei ver din care parte și limbă a lumii să fie, tot mai presusit va fi în sufletul meu decât necuviosul și nedreptul, carele ar fi cel mai d'aproape al meu. Virtus et in hoste laudanda. Dar prea de saț pentru aste, care mă făcură de mă abătuți cât-va dela scop

Mult mă bucur ca Dumnezeu a fericat p'e nepoata mea cu un bărbat de vrednicie și destoiniciile Domniitale, prin ce cred că și neamul a câștigat prin primezul (mijlocul) poporului rumân din Julia (nu Giulia), care este unul dintre orașele de căpetenie a diețezii. Deci, hotează, bolează, și învață și luminează, dar nu cu spirit (care curind se resulfă din sticlă, bate la cap, și aduce des la pomeni, cumeandări, uspețe și tărguri rușinoase necuvioșii ș. c.) ci cu duh. „Nădejdea mea este talăl, scâparea mea fiul, acoperemântul meu duhul“ a pune în locul acestora, precum mulți strălimbați strigă în gura mare în nepricepința și găimăcirea lor, *speranța, spiritul, eliberățiune, protecțiune*, și apoi pace de condac, prescuri și Rumânie și c. Domnul săhastru, iubitorul de rădăcini a zis: Va veni altu, care va boteză cu *duh* ș. c. ear înzeitul Pavel: N'am venit să botez ci să *înveci*. — — Asta-î misia cea mai presustă și cerească a omului p'e lumea asta, cu cât mai virtos a preotului. Ce câmp lat! Câtă răsindere! Câtă nemărginie! Minte se înțelenește la veghiul lor, — gura amuțește stând a le grăi, ear condeiu se timpește cercând a le răsira. — Numirea părinte, răspică toate. Părintele ceresc are grijință de toată zidirea sa; părintele trupesc jertfește tigna și toate ale sale pentru fiii sei. Știi bine detorințele a tot omului, 1-e cătră Dumnezeu, 2-le cătră sine (în care se cuprinde de căpetenie *conservarea* sa cu toate cele aținătoare în tot înmezul și cuprinsul), 3-le cătră alții, cătră aproapele său, între care după părinții sei vezi bine că prind loc stăpânitorii întâie dară ști și aceea, că tot omul are și drepturi rețiproce și conforme, drepturi sfinte și

dumnezeești, zugrăvile pe tipul și asemănarea după care l'a zidit Dzeu, și dela împlinirea căroră alții nu se pot deslega volnicește și după dragă voie fără osândă.

Deci, învață înțelepciunea poruncilor Dumnezești și a bisericei *dreptcredincioase* ortodoxe sau pravoslavnice ; luminează-ți turma incredințată cu lumina adevărului și-i însuflă cuvintele mântuitorului : iubiți-vă unul pre altul ; căci ei între sine-și vor găsi dragoste, milă, ajutor, sfat, compăs și cu un cuvânt, în toate îndosirile, îndărătniciile și plesnirile sorții jalnice, amarnice și fără milă a chema, o mângăiere viu-făcătoare, plină de blândă alinare, și molcomire a usturăciunilor, a nedreptăților și a puțurilor (?) lumești. Învață-i, că fără moralitate și virtute, fără păzirea așezăminturilor de lege nu este mântuire nici aici nici dincolo de viață. Credința mișcă munții, răzămată în nădejde ; fapta dă ambelor putere ne învinsă. Mai bine d'îi fi știind aste și altele mai multe din S. apostol, unde sunt cu amănuntul și a mirare înșirate, care sunt de rind, urdinarie, de toată zi, și mai bine cunoscute decât mie, cel-ce nici decât nu-s omul de profesie nici nu-mi pot asineți (!) vre-un drept de-a grăi de-aupra. Căci nădăjduiesc dela frățietatea voastră necunoscută, dar însuflețită, că vei da bucuros iertăciune binevoinței mele bătâne dar părintești și vei hăruî ascult cuvintelor celuia-ce pururea a purtat fericirea și nefericirea voastră a tuturor în ascunsul sufletului său. Așadară, cu părintească conchizuire (confidenția : *chizu*, *sisus*, *confisus*) mai adaug încă, învață-i și-i trezește, că numai cu sapa la mână, cu furca și coasa la umere, în ziua de astăzi nu poate ajunge un neam la bineestire (!) ; că neștiința n'aduce nici un câștig ci nepăs, lene, trândăvie, a căroră mamă este orbirea. Cultura, învățătura și știința (în cât ne-apărată trebuința lor este pentru fiteșcare, mai mult sau mai puțin știută, ca să-și cunoască și datorințele și drepturile, să-și lucre mai bine pământul și a-și întocmi economia casei și a

trage folosul cuviincios din toate sgările și tâmplele) unite cu sânguința de albină în tot înțelesul și cu sta-tornicie nesmintită în toate greutateile, nevoile și ne-cazurile, pelângă observarea moralității, a dreptății și a tuturor pravililor Dumnezeștii, împărăteștii și civile a patrii, sunt singur și unicel numai isvor de bine-estele unui om în particulariu și care muștră unui neam modrul și calea cu și pe care poate ajunge când-va acela la culmele floriciunei; la care toate a-rămurile (?) naturii îl îmbulzesc, toate deamnele înțē-leginții îl măgesc, toate legile Dumnezeștii îl povățu-iesc și și însuși poruncile slăpânitoarești după drep-tate și din cuget curat purcesc, au sfātuiesc și înles-nesc au încăi ar trebui. Să știe ei, că propășire și înaintarea lor în bineestire nu ațină dela unul sau altul numai, ci dela toți împreună, după deosebirea stării fieștecărui; că așa numai, în dragoste și iubire fră-țască pot tinde mână d'ajutor unul altuia, precum de-getul cel mic și cel scurt celor mai mari, fără care ceaste nimică au pre puțin sunt în stare. Meseriile și iar meseriile! Da la asta trebuie știință pregătitoare. Cum ar fi când ați avea acoloa un doftor, bărbieriu, chirurg, apotecariu, ciasornicariu, materialistă (?) postă-variū, căruțaș, architect, făurariu, ferariu, argintariu, pușcariu, rotariu, și o sută alte, între care doară și un uspătariu, cu învățătură și cuviință? — Lasă că vor veni de aceste, care vă vor apuca astăzi plugu și caru, mâne casa, poimâne via și țarinele, apoi — ? Cei-ce le-au dat pradă astăzi, mâne vor fi bucuroși să-și agonisească pâne de toată zi cu luna și cu sēp-tămâna lucrând ca șerbii țelinele ce nu le-au putut păstra și lucra pe seama lor. — Mai una încă. Po-menile, cumândurile, uspețele și alte asemenea obice-rii la neamul nostru, sunt vrednice de cinste și de laudă. Sunt acele suvenirii din timpurile prischine, dar religioare au naționale, au ambele într'una vērșate, pretocite și dospite? Tot atâta-î! Destul că ele de-muștră și caracterul naționalității și ca sfinte trebuie păstrate; căci mai ales în unele dintr'însele poruncile

Dumnezeești despre milostenie sunt cu atât de mari slave trăsurate și însemnate, cât nici la o lege, nici la o altă nație nu se află așa (scotând doară într'un veghiu Școția.) Ce poate fi, zice un mai însemnat scriitor sau autor, mai mângăios lucru pentru inimile neprihănoase și pline de sfințenia învățaturii creștinești, și ce mai de proslăvită laudă a păzirii poruncilor Dumnezești, despre milă și îndurăciune, decât din prisosul său a hăruî ceva sêracilor, pentru scăparea și ușurarea sufletelor a părinților, fiilor, fraților, și altor frății, dela muncile osândii de veci și cu o desfată nespusă a se părtăși de bucuria flămândului, a sătosului, a golului și a lipsitului de luminarea nopții, prin o bucătură sățietoare (doară după săptămâni și luni) prin o băătură stânpărăcioasă (vinul veselește — — dissipat curas edaces — vezi și pe S. Pavel către Timoteiū? au Titu? am uitat), prin un petec de haină au cămașă și prin o luminuță de căți-va crițari? laca binecuvântata și mărifastă (!) milă dumnezească și cerească a cumândărilor și a pomenirilor, care asemenea se revarsă preste primitoriu pecum și preste îndurătoriu afară de cei strămutați în vecie. — Uspetele proprie : cununia, măritișul, însurarea ș. a. acele (și nașterea) sunt peste tot (fiind și două dintre taine nu secrete) serbările mai însemnate de bucurii și desfătăciune timporarie, prin antiipăre purcese din nădejde procreații următoare și a prăsiturii genului omenesc (zăesc înăscut așezământ peste toată firea!) serbări sfințite prin ustarea doară (la cei mai numeroși de amarul multor zile trecute) și prin o bucurie a cărei lung' tinere e neprevăzută, toată că numai în dorință și oarba nădejde-și află temeiul. Înțelepciunea cerească așa a binevoit a dăruî slăbănoagii și fragetii creaturii sale pin închipuire mai mult decât ce cursul firii era în stare de a-i dănuî în ievitate. Dar toate în lumea asta au partea lor relativă și bună și rea și precum D-zeu a lăsat binele și răul aproape unul de altul ca omul după înțelepciunea și voința sa să-și poată alege, așa șintr'aste serbări, mai ales la rumă-

nii noştri s'au născut abuzuri însemnătoare care au adus şi doară încă şi amu simţitoare jicnită şi pre-judecată bineestelii între rumâni. Care a făcut unu au mai multe uspeţe şi nunţi, câte 3—4 şi cinci zile, ca cu dreaptă cumpănare a tuturor pierdutelor lăt positive cât negative, să poţi zice că n'au adus în starea sa domesnica greu scăzământ, când însuşi unul ca acela nu l-ar cunoaşte nici n'ar părea a-l simţi ? Dar pomenile şi cumândările ? Cum să încep, unde şi cum iau capăt ? Mai ales în une locuri cumândurile cu muzică şi salt toată noaptea. Lucruri de atâta laudă pentru scopul lor Dumnezeesc, câtă dărpănare nu aduc sărăciunii prin neînfrînarea buiguicioasă în desmierdăciuni şi gudiciuni (?) prin cheltueli necumpătate ?

Abaterile aste dela calca înţeleptii, abuzuri cu atâta destrămare în tot veghiul, au mare trebuinţă de dires pentru binele fieştecarui în particulariu şi a tuturor obşteşte ; şi aceea cu atât mai cu seamă, cu cât că bietul rumân aşa încă (ce la nici un alt neam nu se simplă într'acel grad cumplit) trebuie să-si vadă toată mădua şi puterea scursă prin ţinerea şcoalelor şi a dascălilor şi a popilor şi a protopopilor şi a episcopilor (plus vel minus), zidirea şi conservarea şcoalelor şi a bisericilor ş. a. şi că un ajutor nu ved nici dintr'o parte, precum li s'ar cădea şi lor după dreptate.

Cunoştinţa şi dresura abuzurilor acestora nu pot purcede şi proveni decât dela cinul preoţesc prin pilde în faptă şi prin învăţătură şi luminarea răvărsată dela pristolul şi sfinţenia altarului. Zic abuzuri, căci sfinţa lucrului este consfinţită prin veci şi nu poate, nu trebuie să sufere nici un atins cât mai mic. Ci încă să fie întărită, fărmată şi foarte fiată (?) în toată mărirea şi curăţenia sa. Zi, că numai de 50 de ani încoace dela toată nunta, botezul (cu veselie), pomana şi comăndu, după măsura cheltuelilor mai de prisos ar fi dat fieştecare după putere de bună voie 10—30 cr., 1, 2, 3, fiorini pentru adunarea de o cutie au cassă locală a comunităţii bisericesti, spre ajutarea unuia şi altuia la învăţătură, meserii şi c. l., unde putea să a-

jungă lucru pân'amu? Au folosiți dintr'aceea n'ar fi recumpensat cu ușură îndușla'ă binele primit prin rivna și mintea lor? Dar mulți săracuți ușurându-se cu împrumut pe câteva săptămâni, sau luni? ¹⁾ Vezi bine, că la mănzuarea cuviincioasă și la ducerea au purtarea unui asemenea lucru se cere pe cât minte cu cunoștințe, pe atât mai ales încă, caracter întreg și nepătat, suflet limpezit de tot ștercul (?) și lutoșia de interes, și peste toate, iubitor de drept și de dreptate, o inimă plină de rivna binelui obștească.

Ca să depărtăm tot înțelesul strîmb dela cele mai sus zise, încât pentru datine, socotesc că e de folos a ști, că toate neamurile au obiceiuri, ținemonii și a., care sunt nedespărțit alipite și unite cu caracterul național. La desrădăcinarea și desființarea lor nici un neam nu se apleacă nici convoește până nu sunt acele apriat cunoscute de vătămătoare în ori-ce privință, ba — încă se silesc cu tot năzu a le vivișă și a le mai întrămă dându-le sbor mai zvînturat. Asemenea obiceiuri se ved la naștere, încredințare, uspețe, îngropăciuni, la urzitul unelor lucruri sau de câmp sau de casă; apoi tradiții, povești (*prednice de însemnat*), serbări tradiționale serbările alăturate cu cele bisericesti, sănzene, arminden, la S. Toader, crăciunu ș. a.; mai departe portu, făptura lui și a materiei, țesătura, cosutura, fertura unor mîncări, cîntările, saltul, bătaia ș. a., au nu în unele ca aste se păstrează limpezitatea și vechitatea simplă a limbilor? Vezi numai cuvintele uneltelor întrebunțate încă din prischinătate, precum la răsboiu, treisfare ș. c. Cel ce vrea a dărăpăna cu vreme un neam, întie să-l destrame din toate aste, părăsindu-le cătingan și mereu pe nesimțite, apoi negreșit a ajuns scopul unde țintea, căci lăpădându-i portu (vorba-i de popor) îmbrăcându-l în vestminte străine și în obiceiurile altora, i-a tăiat toate vinele, l'a desființat, schimbat, schimosit și i-a prefăcut toată firea și estirea. Limba însă se-ar mai putea ră-

¹⁾ Partea de până aci a scrisorii a fost trimisă cu scrisoarea datată la 4 August 1850.

măne și — tristu-i în asemenea stare, n'ar fi altă decât o față de nălucă au de mohoadră, un tun gol, fără răsun, fără armonie, fără simț și fără a încălzi și însufleți o limbă, care grăind nu ni-ar spune alta decât că trage pe moarte. Fără obiceiurile naționale limba-i (cu nație dimpreună) o umbră fugace, care fără vre-un punct stabil, după mișcarea obiectelor de jos sau a luminii de sus, umblă mișcându-se, sucindu-se și svîrcolindu-se fără căpătâi, și 'ncoace și 'ncoalea tăt (fie ertata spresia) fărța-fărța, până-și află loc și plac în sonuri străine ca îngânată cu totul, curînd apoi, să-și afle într'insele de cumplit inecăciune.

Crede-mă. Domnule iubite, că în veghiurile aste doară preotesele mai mult sunt în stat de a folosi de cât unii archimandriți groși la buric, pungă și cap și mulți alții cu brăne roși, sunt vrednice de toată amînția, făcându-le încă mai harnice, mai destoinice, peste tot prin mână ducere și înzestrare a minții, a înțelegerii și a cunoștințelor de lipsă. — Da n'am ce zice decât (de-ți place încă poți zice cu mine): Insuflă Doamne, gândurile mele cu nalt duhul înțelepciunii tale și pune sfântă straje gurii mele și întărește prejurul buzelor slabe și lunecoase cu puterea ta zehiască, ca să pot când-va cânta și glăsui cu inimă 'nfrântă măriri tale cerești: Acum slobozește, Doamne, pre robul tîu, păcătosul de mine, din gura șerpilor cari mîrup și sfășie și mî scapă din smîrcul hăului de întunerec, ca să vîz lumina ta cerească și să cunosc viarea mea.

Eară și eară repeți că-i fi nelinit și dacă netignit la grămuirea atîtor lucruri cari, prin conchieturarea lor sirească cu viețuire și cuprinderile D-tale de toată zi fiindu-ți prea cunoscute, nesmintit trebuie să-ți pară foarte sarbede și sâlcie și să-ți scârbe cât-va simțirile doară mai aripate ce eu fac? Iartă dorinții îmbetrănite, inimii aculmate și obosite, ceea-ce încă n'a ostenit a pofti și d'a oștă...

Locurile nu mi-le pocîu alunga din minte și inimă cu atît mai puțin a le străină. Fire-ar putincîos a

urni și a prodi ideile lor cu toate cungiurările și atârările? Apoî m'ai rugat în epistola voastră ca să te primesc de fiu, să mă poți ține de părinte? Fie; și că așa este precum ai dorit, te încredințăm șirele aste, care după judecata mea sunt ca a unui părinte către un fiu iubit, să nu mă înșel. Sfera lucrării voastre se mărginește ca a unui păstor sufleteșc în sinul parochii și comunității dreptcredincioase-*rumânești*, unde m'am născut amuși vor fi 66 de ani, io am pelrecut o părțicea a anilor mei, ear' o mare parte din grele patimile vieții. Așa fiind, scriu ceea-ce gândesc că ai putea folosi în grădina foarte mărginită a unei comunități; că mai departe pe mine mintea nu m'ar putea duce, dar nici puterea, și încurgerea voastră încă nu v'ar iertă mai departe doară. Ferice de cel ce în miezul unor ascultători credincioși și oameni însuflețiți pretinî, făcându-le tot binele, prin povață înțeleaptă își poate nemeri calea vecuirii line și departe de turburarea lumescă. Ferică de acela ce depărtat de lihozia inimilor înjevrite și de jirăvia ochilor jimbați, făcând bine altora prin sfat și luminare își poate petrece zilele în deletăciunea (precum zicî) retrasă și departe de sgomotul tăt fermecătoriu cât și veninătoriu. Mai amintă și la asta, dragă fiule, (dă-mi voie să-ți zic așa) că nevězîndu-ne încă unu cu altu, cunoștința noastră-și are început dela epistola prea'nsemnată cu care m'ai cinstit, cășunând și cea mai blândă desfătăciune inimei mele.

Io iubesc nepoții și nepoatele, cu cât că cea mai mare parte nu-i cunosc. Și ce am altă pe lume? Căt aş dori a face ceva pentru ei! Și a le înzestra cu ceva! De sitea! Masărătatea, sêrmănia și neputințele cumplite stâmpesc tot impulsul dorinții ferbinte. Dar să înblânzim și domolim jirăbia sortii îndăretnice cum vom putea mai bine, dacă nu altmîntre, încai prin un simțămînt a închipuirii. Și iaca așa fac. Neputându-vê bucura inimile nici a Domniitale nici a dulcii nepoate Lina, cu vr'un căt ce de pititel din partea mea, așa înmulțesc șirele aste mai mult decăt

ce după cădintă poate purta locul, timpul și mâna tremurândă, și vi le trimit nu ca zestre, nici ca odor, nici ca mulțămire, nici ca heredie, nici ca povață, nici ca dar, că toate aste și altele asemea sunt străine puterilor mele atât morale cât și materiale, ci ca un semn de dragoste părintească simțeroasă și neviclenită, care să vă șerbească a orile de suvin de necunoscut, amărit, prodit, călcat, sfâșiat, prigonit și supt povara anilor convoiat unchiu, cel-ce încă viază în țarin și de nu cu tot străin; să vă șerbească în variate și virtelnice timpinele vieții de mângăere și de îmbărbătare și de demnu la smerenia înțelepciunii creștinești, la păzirea căilor drepte la pământarea virtuții și la suferința pricazurilor lumești, că inimă blândă și cu obidială (resignatio) fără a scăpa din suflet la micănimie; să vă șerbească de vete (unul unicel mântiitor a omului aici jos) că singură conștiința curată, lină și în toată serinătatea sa poate înfrunta toate planurile răutăților și este un mur mai țeapăn decât un stan de piatră, un val de fier neînfrînt contra toate nefăriile și grozăviile omenești. Nec magna fulminantis Iovis manus impavidum ferient ruinae. Iaca pominoșul și suvinul care vă poate trimite unchiul vostru într-o pomenire.

Năzul dulcelui și iubitului Vidu mă înduioșește cu totul, văzând ustenelele ce face ca să ne putem îmbrăța încă odată. Pedecela necuvioasă și stăvilele doară numai din iscusințe purcese și curăția aliană pohnibite, mă pun în bănuiele și nădăințe care mult mă nelinesc și contristă. El bunu-i Dumnezeu, drept și puternic. Furiile interne pe care le numește Cicero muștrarea de cuget, nici în adîncul nopții, când toată suflarea și vietatea repausă în tăcere afundă, inimilor crunte de gânduri sângeroase și întunecoase, nu le lasă pace, tignă și alinare. Toată umbra-i spărie, toată negura-i înviforează, tot aburele care se lasă pare fum buigurind, ci spăimântă și cutremură, unde nic schintee nu-i, ațîță într'înși vâpaie care-i mistuie și cu care vreu să mistuie pe alții de mai mulți veci;

De aci vei cunoaște toată binevoirea și a unii și a altii părți. Mie mult mi-ar fi trist asta. Să cum-va n'ați isbuti nici ca cum, împăratul singur numai a face că are și putere și voință și simț de dreptate și de omenire, după-cum cetesc.

Domnilor *Arcoși*, *Popescu Ghenadie*,¹⁾ *Raț Te-rentie*,²⁾ și *Roman*,³⁾ (cu cești trei din urmă n'avem mângăere d'a ne cunoaște în față) spune-le mare mulțam că binevoiesc a mă ținea în pomana și suvenința lor. Mai ales n'am putut ceti fără simfitoare duioșie dorul și voia ce ați avut cu D-nu pretinu vostru *Popa Georgie*,⁴⁾ d'a mă cerca și întărui. Fiți și d'aci nainte vrednici Rumâni, fiți pururea credincioși pretini, supt scuteala înțelepciunii cerești și nici când abătându-vă din calea dreptății. Domnul, fratele și mult iubitul *Sêrb*,⁵⁾ tot voinic harnic roman încă? Custe-l Dumnezeu teafăr. Episcopul, au *popa Rătoiu* — pe cum aud (nume foarte rumănesc, *Relius*, *Relia*, atunci s'ar zice *Rața*) — ce și cum? Nu clăntinați nici sdruncinați piatra de temelia unghiului a zidului nou, crud nestăvilil și nici decât încă fundat pe o basă solidă și custătoare. Stați de el, că mult va putea moralicește. Inima lui nu poate nici decât rămâne cruntă și nemiloasă la glasul suspinilor de amar și de dureri, la a conștiinții sale și la a poruncilor Dumnezezești. Sfaturile clerului și rugămintele lui din toate laturile, cu osîrdie și multă cucernică *sîrgă* or să aște la judecata minții lui ascult și la sufletul lui archiepiscopesc *pătruns*, la ce toate obligăciunile și toată înțelepția-l îndatoresc, naintea sântului pristol și pe mitra sfînțită cu care-și cunună capu și căpățina. Rugați-l

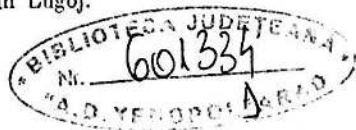
¹⁾ Profesor la teologia din Arad. (O bună lucrare asupra istoricului școalelor noastre este a D-lui *Iuliu Vuia*, învățător dirigent în B.-Comloș.)

²⁾ Fiul episcopului *Raț*, protopop în Beiuș, ulterior în Ineu.

³⁾ Secretar consistorial și profesor la teologia din Arad, ulterior episcop al Aradului și în urmă mitropolit în Sibiu.

⁴⁾ Fișpanul Aradului.

⁵⁾ Fișpan în Arad, ulterior în Lugoj.

pă prescurile și luminuțile consfințite prin sudorile secerătorului spre nutrirea altariului și a levitiilor lui, a cărora cap este insul, ca să nu-î părăsească și să nu caute interesul lor cu negrijință numai și cu nepăs. Eu nădăjduiesc *că-și va veni în fire*, se cumva ar fi rătăcit din calea sfintă și dreaptă — ce nu poți crede...

Că-mi scrii cu litere car nu cu slove (slove, au silabe, ce tot alăta-î), nu-mi pare nici cum, adecă sãm indiferent; tot una mi-î; mai virtos că cu bun încrez poți adeveri, că doară nici unul dintre rumâni n'ar scrie alta în privatele sale, și atâția ani rumânește cu litere ca și mine. Sistemul acesta-l¹⁾ peurm ș'acum, că 'mi vine mai îndemână. Ear mai departe eu judec: noli impune tangere longo saeculorum usu et proscriptiōe stabilitam et conservatam atque sancitam ecclesiae et linguae valachicae inviolabilitatem. — Dela înșirarea multora aci mă opintesc și ienesc(?) toate privințele, și pricini mai nalte se răstăiesc la oare-ce resfirare a lor. Tot însă ca unui fiu oi să-ți spun cu încrezu părintesc, da pe strins și numai în căzuila ce nădăjduiesc a putea așeza în înțelepția voastră și pentru binele vostru. Ca preot și păstor sufletesc a unei biserici foarte însemnate, ca om văzut și luminat, ai sfântă legăluință, a cumpăna și rumega și adinci bine toate nainte d'a alege pe ușor, după semne și mustre cu fața islogitoare și aclipicioasă dar amăgitoare și ademănătoare. Lumina minții și judecata afundă și întinsă să ne fie călăuz în toate. Musca atrasă prin razele de lumină își pârjolește o aripea întâie, desbătându-se apoi, cu cea rămasă, ca să scape de ceea după-ce sbura fără putere, se frige de vie. Tot așa și prin aceeași nepricepere și lăcomie de dulceață, de ce se mai implântă și cufundă în fagure, unde se încearcă. Pangenul de multe ori mai mic decât un muscoiu și fără aripi, doară și cu ochi mai puțin (după-cum zic), dar cu labă sau ghiare lungi și cu multe încheieturi, firele sale de tori suptire le ur-

¹⁾ Cu cirile.

zește, întinde și țese cu un instinct de mirare și noaptea la lună, cu multe strame încolțurate — nepotrivite — da minunat armonioase și țese o pânză, da ce pânză! Firele ei fine ochii mei slabi nu le pot deschilini! În firele astea atât de delicate, câți muscoid cu multă aieptare cumetându-se își află periciunea, împrejindu-se într'insele, fără a se mai putea descâlci și desbătiera! . Pangenul, la un unghiu, sgulit și pitulit, numai cu ochii spre prada sa infipți, când și când se repede de-î dă câte-o punsură iute și veninoasă, ca să nu scape din cursă, până o vede desviată. Dar să ne înturnăm la slove, și să lăsăm cursele cu muștele, care atâta mă picuesc în căldurile aste ne-suferite.

Afară din cele bisericesti; cărți românești până în zilele noastre nu erau la rumâni. Limba necultivată, poporul și o parte din cler nici ceti nu știe. Interesul alenilor poștă, o vecinică orbire și neștiință între rumâni. Și cele bisericesti mai mult practicește mănă-năcește se sêvîrșeau. Amu a început cetirea a progreși, dar puțin încă și cam cu greu, că poporul vine în socolintă ear nu câți-va puțin. Înțelegerea cărților li-î cu greu din mai multe pricină. — Sărăcimea n'a prea iubit a dá pruncii la învățatură, nici mijloace nici îndemn, nici sfat nici ajutor, n'a mai văzut de nicăiri și dela cine putea să aștepte? Cum și cu ce folos ar putea ceti ei cărți scrise cu litere, când anevoie pot cărțile noastre bisericesti la care urechia mult s'a dedat? Ce ortografie-î așezată? Cum or învăță dascălii? Cu slove au cu ungurești? Ce confusie! Ce rătăcire și călă retragere pe nesimțite a tinerimii viitoare dela tot ceea-ce alcătuie ființa naționalismului! Școlarii dela sate, care ajută slujba bisericască prin cetire, ce vor întimpina? Fără cărțile bisericesti — amintă bine — mai târziu au mai curind limba, legea și naționalitatea s'au șters și desivit; fără acele ai auzi în școalele rumânești o limbă de carpîn sau țundre și lumina care a început a le zări sôrmanilor n'ar fi decât un precursor menind întunec, orbire, rătăcire și destră-

mare. — Scoțind slovele din cărți și școale, vei aduce la maserătate sau mișelătate și vei lipsi de pâinea de toată zi o mulțime de bineînsulețiți dascăli și pe alții care ar putea să urmeze după ei. Au unde-a fi un notariu au un cărcimariu într'un sat rumânesc, socotiți c'atunci nu vor pune un dascăl de limba lor? — Zicând, mai bine învățați ungurește, c'asa îi ști scrie și rumânește. — Dar' credincioșii preoți, cei-ce au tras și anotat în muncile vecilor! Li-or aduce pe unu și altul cu mustețe unse și pintenat, și-l vor pune la locul mai mănos, *căci* — *căci*, are vrednicie d'a gârbi bine măgărește sau altcumva. Aduceți-vă aminte că nainte d' 160 și mai mulți ani pe la voi erau satele rumânești — parte supt administrația superitendenților calvini, parte supt a Episcopilor popistași dela Orade. Vezi rumânii dela Bichiș, Cîaba, Vașarhei, Feleg haz, Cenad, Macău, Seghedin ș. a.

Slovele sunt numai semnele sonurilor și sunt arbitrarie, fără vre-o stricăciune, numai să fie conforme și conglăsuite trebuinții, adecă sonurilor. Nici o plasă de semne ca aste n'au contribuit nici nu vor contribui, la cultura unei limbi, că ele nu fac, nu alcătuiesc limba, etc. Gintele multifarie slave întrebunțează unele slove, altele litere, fără să încete acelea, fiește care cu semnele sale obicnuite a-și cultiva limba și dialectul, și fără a se depărta dela basa care e slavă. — Nainte de 30 și câți-va de ani comisia împărătească în Arad (pe când io eram cu o înșelăciune și grozăvie neomenească dinadins *opăcit la Viena*) ademenit prin cine ști ce închipuiri și cuvinte amăgitoare și fără credință, poate și prin fâgăduiale demonice, de *Diaconovici* și mai unii alții încă, care apoi au cum-pătat cu toată scârbăvia pe unii mai cinstiți din cler, cât în secret au scris un act de Dumnezeu afurisit, prin care declară că rumânii vreau să primească și în școală și în biserică literele latinești, ș. al. și mi-se pare și cărindariu (nu țin bine minte). Pe preoți i-au înșelat, zicând că eu am cerut un asemenea înscris...

1) In 1818 după multe nefări scârnave a puterii smărcit și mărșevit in suflet și trup, înturnându-mă acasă și înțelegând înșelăciunile aste fărdelege, precum pentru alte puncturi mai multe așa și pentru însemnatele am dat protestație fostului comisariu împărătesc Almăsi, care trebuie să se aile la varmeghea *Aradului*.²⁾ Mai multe in privința asta și altele din veci trecuți, nu e loc d'a le înșira aci, in pricina literelor. Înțeleptului puțin ajunge.

Zici să vin acolo să petrec zilele osădite între voi. Ți mulțumesc pentru darul aista, știind că purcede din inimă curată, însă și aceea-ți spun, că din inimă ludă și imbulzită de simțiri duioase și vrednice de recunoștința mea. Nu știi ce astați. Nicî voue vr'un bine, mângăiere, sau, precum zici, mântuire nu v'ar aduce asta; ear' mie! cu totul dinpotrivă. — Ear' zilele câte 'mî mai sunt scrise, le-oî petrece unde și cum va fi voia Celui de sus. Oasele mele tot vor fi găsind o palmă de țerin, măcar și necunoscut, când ursitoarea 'mî va stinge lumina și A tot puternicul va pune capăt patimilor mele. Is părăsit de toți, afară de câți-va însulești de simțiminte mai nalte și adumbriți de o lumină mai limpede, m'am străinat. Fie-le bine și iertate greșelele neprăcepinții, a orbiciunii, a amăgirii, a fricii și așa mai departe. Io nu i-am cumpătat la nimică nici nu 'i-am ademenit fie-cum, și așa n'am a mai zice decât cu Psalmistul a glăsuî cu tâng și jale: „Cine să ducă cu mine tâng? Străinat mă făcuî, fraților mei, și prodit fiilor maică-mea“, — rugând pe tatăl cerese, să le trimită lumina cunoștinții și a înțelepciunii sale, să-i insule cu dragostea reciprocă, cu credință și cu nădejde, și să i aibă supt pavăza îndurăciunii sale, spre întărirea dacă nu a căsuî, înc'altele a somoniți lui Trăian.

1) Partea ce urmează de aci s'a alăturat la scrisoarea datată 21 Răpciunii 1850.

2) Am căutat in Archivul comitatului, dar' n'am dat de urma »protestației.« — Poate să fi fost adnexată la procesul ce a avut Nicoară la 1819 și din incidentul căruia a fost închis.

Cerî sfat. Unde era de dat, toți mă încunjurau, toți fugeau de mine. Amu-î târziu! Cum li-aș putea ajuta, când soartea nenduroasă și nedumerită, necredința, nestatornicia, virtelnicia, elicioșia și ponihoșia minților m'au adus la atâta, cât nici mie să nu-mi pot ajuta? Că am vrut și dorit a face vre-un bine pentru omenire și pentru neamul sărmănit cu totul, ceea ce am dorit în toată viața, și dacă n'am făcut nimica, asta nu-î vina mea, *căci* — n'am putut. Tatăl ceresc cel ce e atotputernic, fântâna bunătăților și cămara milelor va suplini frăgetăți și slăbiciuni omenești, trimițând ajutorul său ceresc prin mântuire, rășchiere și revărsarea razelor luminei cei limpeziți, peste mormânturile sufletelor celor amurgite și a duhurilor ațipite în hăul nepăsului și a nesimțirei. Dar' dacă nu pot ajuta și folosi, dacă nu mă aflu în stare de a putea da sfatul care s'ar conglăsa cu conchiaturările stărilor și vremilor de astăzi, așa, dorind a face încâtva încai destulare cererei voastre, primește de bine apriare curată a părerii mele în privința asta, încât numai după nădăile se poate aiepta mintea scurtă a judeca despre stări și lucruri așa încă prea puțin cunoscute.

Zici că s'a mandat sinod diețezan. De asta pe cât vă fericesc p'atâta mă și bucur din inimă. Ear că mai toți sunteți aplecați spre despărțire de cătră întregimea trupului hierarchii noastre dreptcrezătoare, nu știu ce să judec și mai puțin încă ce să zic. Răpit în mirare, cuprins de voioșie au cufundat în pregătări și, dacă vreai să-ți spun, îngustiit și pătruns de frică, nu pot judeca, nu pot alege nimica cu decider. Dacă statul sufletului și a minții, cel-ce mijlocește înțelegința, într'o ațănare sau uitașare aproape de nesp. *A desbina și a desfășia pe ușor conchiaturile strimte*, a timpului d'acum cu a celui trecut, este multă, mare cutezare; și supusă la o răspunsabilitate netrecătoare, neiertată. *A desbrâna și a rupe d'odată* cu un cuvânt nefantuit încă cu maturitate, în toată cuprinderea lui, *toate legămintele între prezentul și viitorul* este, cum mi-se pare, în toate privințele un greș atât de manii

și contra toată înțelepția, cât eu nici-când n'aș voi să fiu părtaș la o asemenea lucrare și a mă sumeta censurei critice judecâți și doară negreșit ostindei celor d'aproape următorî. Doi tot-de-una fac și pot mai mult decât unu, omnibus aequitibus și așa prin conchiere, trei mai mult decât doi. Să alî fost slabî în neam, limbă și lege, făcând din totul sau întregul cu Sirbiî o parte însemnată, au pute-îți fi mai puternici fiind despărțiți de cîi și perzînd din acea parte a singelui vostru a pururi cu cea mai dururoasă jertvă o mare și preasimțită parte? ... Caută alungul Dunării dă o ochiată cruciș curmeziș peste Banat, vezi doară și mezieșile Murășului, treci cu oblică repede toate familiile rumâne și sirbe, ca și cum închegate prin sângele înșurăciunilor și a nașterilor, mai apoi pune în cumpănă starea statistică a Voivodinii¹⁾ și a numărului de rumâni într'însa, și apoi rumegându-le toate, judecă și vezi, ce ți-a spune înțelepția și înțelepciunea. Din părți desbinate, destrămate și desșirate socotești a alcătui un întreg solid, țepăn, virtos, stătătoriu? Pe ce temeiî? Glasul hărpiselor curînd și după plac se răsulă precum cu ușor și răsună. Mai trebuie și altceva, ce vî deeste cu totul, precum mai multe altele, cele-ce, după cum se silesc din veci și dorese unii, ar trebui încă în veci să vî lipsească. Au gândiți că un Raț — ? un *Şaguna* — — ? un *Hac-man*...²⁾ (întreabă dela bucovineni, semnificarea cuvîntului) vor avea mai multă putere decât ce a avut archiepiscopul dreptcredincios a 11 diețese ortodoxe, armat cu drepturi bisericești, morale, fizice, țivile și

¹⁾ Amintindu-și de prerogativele lor dela 1790, Sirbiî sau adunat la 15 Maiu 1848 în Congres la Carlovetz și au cerut voivodină independentă, în Banat. Li-a dat curagiu la această pretenție și împrejurarea, că Croația, Fiume și litoralul mării Adriatice, între anii 1815—1822 formaseră «regatul illyric» al Habsburgilor, — care putea să fie reînviat și mărit cu voevodatul banatic. — Dar prea îi credea Nicoară tarî pe sîrbi, carî, pe el, de fapt, l'au sdrobî; dar evenimentele istorice ulterioare ni-au arătat, ce slabî au fost dînsii, și azi vedem cît de rău au ajuns.

²⁾ Episcop ortodox în Bucovina, în urmă mitropolit.

politice? zice-vor doară, ametiți de fumul unirii, Dumnezeu ști ce și mai ce. Io n'am ce-ți grăi la aste, că nici timpul nu mă iartă, decât să citiți timplile episcopilor Clain și Maior și apoi ceva despre „*Săborul cel mare a Episcopului Făgărașului* :“ Foaie din 1843 Nr 4. — 25 Ghenarie, Bariț. Historia bisericească lui P. Maior (câtă-i tipărită; din alui Clain nu-mi este nimică știut) încă poate de cunoștință săgaciului celor despre starea rumânilor de mai mulți veci încoace și despre cauzele nefericirii lor, precum și suplica transilvanilor către Î. Leopold din 1791.¹⁾ — Decî nu tot rēul vē vine dela sirbî, nici cel mai mare. Ține bine minte: Voi sunteți între două flacări și între două neamuri au gurgoaie, să nu vē va arde una, vē va frige alta; de nu veți fi înecați de unul, veți fi înghițiți de celalalt. — Aceasta-i ținta și nēzul neațipit de veci. Și amăgiți cu toată iscusința și acuția jevriilor și prileștiți (?) prin ademenirea vorbelor îndulcitoare și prelinsuroase de o avenire sclipăreață, zidită numai pe fum și abure, ametiți aceea zic, fi vor în stare d'a vē scăpa din prețipul de care sunteți meniți? Io precum n'am fost nici într'o clipă a vieții nici sirb nici sirbit, așa n'am fost, nu sum și nici voi fi altă-ceva decât rumân. Dar despărțire de sirbî (precum o vreau unii) nici odinioară nu o am voit și nu o am putut voi, dorind binele neamului meu. Dar am dorit conservarea *drepturilor*, care sunt a legii pravoslavnice neclintite, decî prin urmare, a ambelor nații, — — întemeierea drepturilor ce se cuvin unui neam, limbî, culturî și cinstei sale, ca să poată avea din sinul său bărbați vrednici în toate slujbele, îngrijiți, destoinici și însuleștiți pentru toată bineestirea a legii și a naționalității. Poți numi gintea care a *călcat* toate drepturile omenești, zeești, religionarie, civile și politice, a rumânilor? De ti-î ține numai de hierarhia sirbească, cu cât-că foarte păcătoasă, faci mare smintă, căci nu spuî adevărul; ai însă sfintă dreptate, zicând, că mai mult încă au făcut toate celelalte convecui-

¹⁾ Suplex libellus Valachorum.

toare într'o spiță cu mult mai presusită. Sîrbii încăi au scutit sînta biserica drepterezătoare, și concheise, rumănătatea vrînd nevrînd ; almintre demult se schimbă fața circumstărilor de tot și astăzi nu mai aveai archiereu rumân. — Zice-va unu și altu, sîrbii nu lă-sau nici pe un rumân să ajungă la vr-o slujbă au post mai însemnat s. a. Așa-i ; da spune-mî care era vrednic de un asemenea post și care se străduia a fi vrednic de aceea ? Spune-mî și anume, *căți* ? ... și *care* sunt vrednici de posturi mai nalte, și cine se îngrijește d'aici ca să se facă mai mulți vrednici — ? — !!! Dacă nu mai departe, 35 de ani ți-ar putea da răspuns rîspicat la asta. Io socot că rumânii cu sîrbii pot și trîbuie să trăiască în dragoste și unirea cea mai strîmă, păstrîndu-și fieștecăre dintre ambele părți drepturile sale în osîturî, cultivarea limbei, ș. c. l. Păstrați-vă drepturile cu toată sfințenia și puterea vieții, și fi alui Dumnezeu

M. Nicorescu

iubindu-te pe necunoscutle din
inimă curată.

Alte scrisori.

I.

(*Scrisoare adresată protopopului George Vasilievici*).

București, 4 August 1850.

Ros la inimă scriu șirele aste, care le alătur la epistola din 17 Iulie. Cu durere am cetit ce scriei pentru pedicele ce întimpină fratele pentru pasuale.¹⁾ Aste'mî menceau multe greutăți și-mî mesteau (!) un eșit măhnitoriu. Așteptam după un răspuns mai deslucitoriu din partea lui și după unul chiar și apriat dela iubitul Moise.²⁾ Pricini binecuvântate m'au oprit d'ați răspunde îndată. — Ear altele mai grele m'au reținut și desfătuit de a-ți trimite răspunsul gătit, din care o foaie o vezi aci.³⁾ Celelalte s'au pierdut pîntre alte; poate le voi găsi și atunci ți li-oî trimite ca continuare. Io-s păcostit în lucrurile mele și mai mult încă netignit în inimă și nelinit în cugete pentru tăcerea atât de lungă, fără să pot precepe ce ar fi pricina. Multe se îmbulzesc minții pe boală, au altă nenorocire, au alergări

¹⁾ David, econom în Giula, fratele lui M. N. împreună cu un nepot de soră al lor au cercetat pe bătrânul expatriat la București. (Vezi scrisoarea II.)

²⁾ Moise Suciu, nepot de soră al lui M. N. fost mare proprietar în B-Ciaba.

³⁾ Memoriu, — partea dela început.

* student în drept, la 1829 va publica sub pseudonimul *Entusiasme*.
născut, în cîntec în tîmblu egiptean român N'este loano
vizi o brăcuri. Versuri.

și năcazuri multorate, au doară mergere la Peșta și câte altele! — Fie cum ar fi, fără întârziere să mă înștiințeze fratele, nu în deființa lui d'acasă sau altă neputință domnia la cu toată răsfrirarea cunjurățiilor. Să știți că ori ce s'ar întâmpla, io d'aci n'aș pleca fără a vă da știre atâta cât să cădeți în cât mai mică ză-tignă și pacoste din pricina asta. Mai încolo, pentru mine nu-i nimic așezat și mai cred că voi rămâne aici. Neștiința și necerlălatea despre cele d'acolo și de venirea fratelui nu mi-au adus puțină opăceală. Răspundeți-mi îndată; fiți ai lui Dumnezeu și mă iubiți cum vă iubesc. *Elenii* ¹⁾ și *Sofii* ²⁾ le alătur aici 2 epistolioare.

Nicorescu Moise.

II.

(Scrisoare către George Vasilievici.)

București, 21 Răpciunii 1850.

Iubite!

Epistolia din 23 August primindu-o prin dulec fratele *Vidu*, cu bucurie am cetit cele scrise; răspuns nu ți-am putut da, dar continuarea ceî de nainte îndată o am închis în epistola care ți-a trimis nepotul *Mihale* precum și aci îți alăturez capătul.³⁾ Iartă-mă de cumva ar fi destrămată și fără fir, că nici eu nu știu bine câte ți-am scris și cumu-s inclinate și copilate (incopete, încheiete) între sine. Fiecum, vei ști alege cele bune (de cumva ar fi unele) din cele rele unele li-i ține, lapdă celelalte. Îți mulțumesc pentru toate cele frumoase purcese din inimă curată ce-mi

¹⁾ Fiica a 3-a alui D. Nicoară, măritată după G. Vasilievici.

²⁾ Fiica a 5-a a aceluiași, măritată după Ștefan Antonescu, mort în Siria ca înalt funcționar în pensiu.

³⁾ Vezi nota demarcativă în Memoriu.

scrii. Mai că nu știu ce-ți răspunde, mai ales că frațele se grăbește să pornească cât mai curînd, așa că abia 'mi-rămân unele clipe. Dar' el și *Mihail*¹⁾ ți-or spune cele ce eu nu le pot scrie. Rămăi al lui D-zeu și fii încredințat, că te iubesc.

M. Nicoreescu.

III.

Lui Domnu

Domnu Chirilescu Petru

paroch de legea dreptcredincioasă neunită

în

Titihaz.

București, 25 Septembr. 1850.

Domnule iubite și fule,

Scrisoarea Domnieitale din 20 August, care mi-o a adus dulcele frate și al vostru părinte, m'a umplut cu o bucurie duioasă. Noi nu ne cunoaștem, precum însu-ți scrii, din față, ci numai de nume. Mai bine asta din urmă cunoștință să o dorim și cultivăm, când este aceea din inimă curată, zidită pe simțeminte nobile și însuflătoare de fapte virtuozose decât ceeaaltă de multe ori stearpă și sarbedă numai, lipsită de toate aste. Asta o pomenesc numai spre a ne slugi ambilor de mângăiere și a ușura sau sulegera putere și asprime dorințitor noastre.

Io mult mă bucur, că familia Nicoreștilor prin mezul dulcei nepoate *Marița*²⁾ a câștigat un ram întregătoriu atât de vrednic în persoana Domniitale, cu a căruia părinte³⁾ și unchiu așa încă cunoștință și încli-

¹⁾ Mihail Nicoară, fiul lui David Nicoară, judecător la tribunalul din Giula, sub constituție mutat la Sătmar, unde a și murit.

²⁾ Fiica a dona a lui D. Nicoară.

³⁾ Ioan Chirilescu, preot în Talpoș apoi protopop în Chișineu și presidentul sinodului din anul 1849.

ñare de simțuri nu mi-a lipsit. Prin acest ram a căruia Domniia ta ești trupina cu draga mea nepoată dimpreună, nădăjduiesc că din acei cinci surcei au odrasle, cu care te-a miluit tatăl cerese, vor urma vrednici mădulari de numele celor ce li-au dat vicață și de numele rumân. Asta nădejde care o ai aprins în sufletul meu prin scrisoare întâie, în viața noastră, crede-mă, iubite fiule, mă mângăe, mă înduioșește și întărindu-mă îmi scurge lacrimi de bucurie. Dumnezeu te custe în fericire cu iubita Mărița dimpreună și cu toți al voștri.

Cele ce-mă scrii despre dragostea neamului și despre dorul poporului rumân le primesc cu inimă și înfrintă și înduioșită ca dela un fiu. Mă doare că n'am putut face nimică pentru neam; dar mă mângăi că frații rumâni încep a cunoaște că io am dorit a le face vr'un bine. Asta-i un semn foarte mângăitoriu, căci pricep amu răul care-i apasă și de unde dăriază, adecă dela neștiință, apoi un semn că ei ar dori a desrădăcina răul acesta.

Io nu mă pot face la o parte să privesc la neprihănită împărțirea voastră a tuturor în casa părintească, să auz cânturile rumânești, precum scrii, din buzele Nicoreștilor și văz lacrimile de bucurie amestecate pîntre paharele de voie bună și desfătare. Dar să mă crezi, iubite, că retras de multe ori într'un unghiu al singurătății mele, departe, fără mărturii, fără pahare și fără cânturi, cu ochii minții și ai inimii, înțintați într'acolo, și asupra voastră, ochilor de lumină nu lipsește bulbucii ciuroind. Prin scrisoarea Domniia-tale atât de mișcătoare mai tare ai știut încă aprinde simțimentele mele și de durere și de delectăciune.

Vă mulțămesc cu tot sufletul tuturor suvenire ce o aveți de unchiul vostru cel bătrân. Măriții și fiilor voștri spune sêrutarea mea părintească de mil de ori; așisderea nepoților *Petruț Suciu*¹⁾ și lui *Ioan Dumba*.

¹⁾ Notar în Chitighaz, pe urmă în Otlaca, tatăl lui Dr. Aurel Suciu avocat, fost membru al comitetului național român pe timpul procesului „Memorandului.” *Petru Suciu* a fost fiul preotului din Giula Nicolae Suciu, cu Petra Nicoară, soră alui Moise Nicoară.

și *Iuliana*¹⁾ și la toți ceilalți binevoitori.

Unele picuteli pentru Mărița și prunci, să le primească cu dragostea cu care i-le trimit io. Nu caute la prețul lor, ci la inima mea. Dela fratele vei primi un ciubuc întru pomenire, care nu poate fi decât prea mică precum îi și obiectul ei.

Darul Domnului să fie preste voi toți și rugându-vă să mă aveți și d'amu înainte în suvenire, iubiți-mă atâta numai, pe cât vă iubesc io a vostru pofitor de fericire și iubitor unchiu

Nicorescu Moise.

(P. S.) Multă sănătate spune domnului părinte și tată din Talpoș

IV.

București, în 19 Iulie 1850.

*Dulce Lină!*²⁾

Dragă nepoată!

Deci în lungă viața mea avui și io odată desfătarea, dela unele dintre nepoatele mele a căpăta scrisori, și tu ești întic, care ai avut atâta dragoste și pelâng'aceeași destoinicie (ce pân'amu era lucru rar între românele noastre) d'a-mi bucura inima și d'a-mi mângăia sufletul prin trăsurile tale românești și precum nădăjduesc nu numai cu un simțemint de nepoată, ci și de adevărat rumână. Îți mulțamesc sufletul meu, că ți-ai adus aminte de mine, pe care nici nu mă cunoști, și apoi pentru că-mi scrii atâte drăgălășii, care cu totul 'mă induioșesc inima. Io-s foarte obi-

¹⁾ A treia fiică a lui David Nicoară și soțul său, mare proprietar în Macea. A ținut pe vremea sa casă deschisă unde adeseori se întâlnea inteligența română din Arad. Dna Iuliana, astăzi vîd. Filimon, e încă în viață, trăiește în casa d-lui Gherasim Serb în Arad.

²⁾ Măritată George Vasilievici.

dat că nu pot nici într'un modru recompensa după vrednicie dragostea fiască care lucește din epistolia ta. Da ce să fac ?

Dulce sufletele ! Cu dulci și dragostoase cuvintele tale-mă rupi toate barierele inimii și încă destul de intelenite, dar și pline de dor și duioșie ; tu mi-ai trăscurat toate vinele și fâșiile sufletești prin acele de o dorință mai mare, mai neațipită, zicând, că în lumea asta mai desăvârșită bucurie n'ai gusta, decât văzîndu-mă și culegând din buzele mele cuvintele părintești. Mult mă bucur, sufleteică, și doară mă și prelmîrez ba poate că mă și îngînf, că buzele mele cam sloite cel puțin încăl reci, au atîta dulceață și căldură pentru tine și îndepărtarea noastră. Și vezi io mi-am bătut mult capu, cum să găsesc un primez (mijloc) ca să pocî săția și alina dorința și a ta și a mea. Socotesc că am găsit unu, spune-mi nimerit'am au ba ? Iacă cumu-î treaba. Io însărcinez pe fiul *Georgie*, dulce soțul tîu, ca cuvintele mele părintești mai călduroase să ți-le pîrtășască chiar, lămurit și respicat și tu dulcea mea să le primești nu numai din rostul lui din buzele lui, ci cu căldura din vîrfu buzelor lui, care nesmintit trebuie să aibă mai multă căldură decât a unui govît (precum zici) bătrîn și necunoscut unchiu.

Deci : purtare de muștră și de'nțelepciune și de rivnă națională rumîna, ca să poți fi pildă și povață tuturor rumînelor, sie giulane sie de prin prejur și ca să te faci vrednică de numele naștercii ; dupa-aceea, ca după bărbatul tîu fiind și tu cap între rumîne în biserică să fii și tu în sfînta credință a legii, în bună rînduială și economie a casei, în pîzirea cîstei, cuvîntei a nêravilor de lăudat și muștră în scutirea nației rumînești. Că călăuză între muieri tu trebuie să fii povață de iubirea cîstei, a virtuții, moralității și a limbii în care te-ai născut și cu care ai crescut, ca în veci să nu uiți laptele și țîi care te-au adăpat și nutrit. Pe lângă învățarea mea sufletească, spune-le aste și dulcelor *Mărința* sora ta, *Anița* și *Sabina*¹⁾ verișene-

¹⁾ Fetele Petrei Suciu.

lor tale apoi iubiților verî, despre fratele *Mitru*¹⁾ și tuturor altelor precum *Caterinei*²⁾ și D. . . . (nu-î știu numele) și tot binele dela D-zeu. — Nu uita până-î trăi, prescurile, olcuțele și luminuțele sermanilor frați, cei-ce de multe ori rupând dela gura fiilor săi le pausesc. A și te-a face D zeu protopopeasă. Aste din buzele lui George. — Un serman rumân ce mai poate aștepta! Și de unde decât dela ajutorul și dreptatea dumnezeiască. Sirguința în lucrare, curățanie în cuget și faptă, dragostea reciprocă în toate, credința nemustrată, statornicie cu blândeată în toate ispitele vieții aste sunt care aduc mângăere. răsbunare și liniște și desfătare sufletului și casei. Răbdare în cele grele și cam aspre făr' a slăbi din inimă și a scăpăta din bărbăție, aste sunt fericirea familii și pot aduce neamului mângăerea ce i s'ar cădea. Să ai voie, ți-am pus înaintea ochilor o pildă vie și muștră strălucită pe m'tușa la dulce sora *Petra* și ca mamă și ca sîe și ca soră și ca preotecasă și ca îngreoiată cu toată asprimea sorții și ca însemnată prin cumpătul vieții și prin însușirile sufletesti, tăt la cei săraci cât și la cei de rînd și la cei bogați. Așa tu-î fi cununa între rumâne (și ce-ți pasă de altele?) frumseța casei podoaba neamului tîu și fericirea iubitului tîu George, cinstea și mângăerea părinților și a fraților. Învață rumânește cu sirgă și *citește când și când cărți cuvincioase, da românești, că de altele n'ai trebuință*; vîz că scrii bineșor, ce mă îmbucură în tot sufletul. Indeamnă și feciorile rumâne la învățatură și lucruri de mîna; da se-ți spun una încă. Io nu știu împrejurările voastre de acolo, înse pe cât cunosc duhul veacului aiestui, în care vecuim este pretutindene veacul desfrînărilor a sburdăciunilor, a desmățărilor și a destrămării a tuturor năravilor smeriți, care ne prescrie legea, cinstea moralitatea și înțelepciunea. Mintea spulberată depravată și retăcită nu mai cunoaște termuri și margini în poște, lăcomii și toate strălu. . . Aste se cunosc

¹⁾ Fiul lui Dimitrie Nicoară, econom în Giula.

²⁾ Fiica cea mai mare alui David N.

mai cu seamă din cei-ce din țările voastre s'au adăpostit aici. Poștele nechibzuite în luchede vestimente nepotrivit puterilor s. a. aduc pe cei mai mulți la tirfălire în cele mai înfioroase necuvioșii însoțite de scârbă, necinste neomenie și nerușine. Modele sunt un izvor de prăpădire și vuiduirile în desmădăciuni o perzare cumplită. Asle numai așa le ating aci, căci io-s încredințat, că tu ești o vrednică rumână, și că cinstea familiei, a casei, a neamului românesc îți este de viu tipărită în suflet și că urești toate strălîmbiile și făstățiile sau țulendrene sau unsuroase; aste sunt, îngerul meu, cu care însărcinez pe fiul, da nu al tîu, ci al meu, însă dulce bărbatul tîu George, ca să-ți rostească cu dragoste, rugându-te părintește, ca cu virful dulci buzelor tale să le culegi din buzele lui ție atât de dulci și să ți-le treci în minte și inimă. Vezi, vezi drăguța mea, la ce m'ai adus cu scrisoarea ta, cât atăta-ți înșir până doară te afli asurzită și scărbită de lungimea lor. Dar cine e vina, decât epistola ta, atât de indulcitoare, prin care mi-ai insuflat atât de puternică poftă d'a-ți scrie atâte, cu cât că foarte pe strîns, boțit și scurt. Dar osada mai grea, ce ți-or adus, o să fie, că nu-î putea merge pe iele Măna-mi prea debilă hîrtia subțire, tinta străcureață, condeiul aci de fer, aci de gască fac asta, da să nu te măhnești pe mine, ca să nu ai răbdare a le ceti, ca să dai foia aceasta flacării, la aceea nu ți-a trebui un car de lemne și atunci pace. Ear să-î ieî dorința de cunoștința lor, atunci ți-î bate capul puțintel, li-î ceti și receti — și apoi vei merge pe iele ca pe apă sau ca apa pe șguabul morii sau pe ciurgoi. Tot lucru e numai ca să nu-ți neplacă.

A! Margioală! mai că era să uit Da unde ai învățat tu a zugrăvi și când? Și așa de frumos! Vezi! și io-mi tot sparg capu, ca să pricep și nu pot. Mi se pare a „orile“ că ce ai zugăvit în capu epistolei l-ai pus cu susu în jos au cu josu în sus după zica țiganului, da mai în urmă io nu înțeleg la zugrăvii și tu nu-mi dai nici o deslucire. O ruge frumoasă în poala zugrăvelii, doi muguri mai în sus și trii frunze

frumos chip. Mult mi-am bătut capu și numai una am putut alege (da asta numai la o ureche-ți spun, ca nici cealaltă să nu auză).

. Stăi fatu-mio de tată-tău și-l făcă vină cât mai curând cu dulcele frate-tău *Mihail*, ca să ne mai înbrețăm odată în viața asta și D-zeu va da să fie spre bine și bucurie. Pe toate surorile și verișencle tale sêrută-le cu căldură în numele unchiului vostru cel ce din inimă vă dorește a lău.

Nicorescu Moise.

Adaos.

Rugarea Românilor

din eparchia Aradului subșternută Maestatei Sale Impăra-
tului Francisc I la anul 1814 pentru de a li-se da epis-
cop român.*)

*Înălțate Împărate Domnule Domn
mult îndurate prea milostive!*

Neamul și preoțimea românească, din eparchia
Aradului de legea grecească neunită, cu cea mai a-

*) Mi-s'a pus la dispoziție documentul ce urmează aci, din
partea părintelui *Emilian Micu*, într'o copie bine scrisă și de
care se mai găsesc pe la unii preoți, afirmă d-sa. A mai fost
publicat acest document și anume, în „Biserica și Școala” nrii
27 și 28 din 1878; în Mitropolia Românilor de P. C. Sa Dr.
Ilarion Pușcariu și în „Cartea de aur” a d-lui *T. Păcășianu*, vol.
I (confiscat). Eu l-am reprodus după manuscrisul ce mi-e la
dispoziție.

Mi s'a comunicat însă din partea P. C. Sale *V. Mangra*,
vicar episcopesc, că nu acesta ar fi memorandumul prezentat de *M.
Nicoară* la Curtea din Viena, ci unul cu mult mai voluminos și
însoțit de adnexe (Vezi Nota 2. pag. 17), a cărui conținut s'ar
fi publicat în estras în „Românul”, ziarul lui *C. A. Rosetti*, din
București.

Nu am dispus nici de timp nici de mijloace pentru a putea
verifica dacă acest memorandum este același cu cel-ce se va fi găsim,
probabil, în Archivul Burgului din Viena; dar chiar în cazul
când ar fi un resum t defectuos al aceluia, conține motive sufi-
ciente, pentru caracterizarea mișcării ce ne preocupă. Și în fine
— scriind eu studiul de față, n'am pretențiunea de a fi adus o
nouă și deplină lumină asupra chestiunilor ce atinge; și cu
atât mai puțin am putut consulta tot ce aș fi dorit. Sper însă,
că atârând atențiunea publicului asupra unor vremuri trecute,
din domeniul vieții Românilor ungurenți, lucrarea mea va servi
de îndemn pentru alte lucrări și pentru adunarea materialului istoric
ce se va mai găsi respirat, pela unii și alții, din bătrâni.

Și am publicat aci acest document și pentru motivul, do
a da cetitorilor o icoană, care nu completează, cel puțin sugestivă,
despre ideile, preocupățiunile și silințele generației, care a por-
nit campania desrobirei bisericei noastre ortodoxe române, —
în frunte cu *Moise Nicoară*,

plecată și credincioasă supunere ingenunchid a se ruga îndrăznește, ca prea-sfințita Maestatea Voastră după moartea acestui de acum episcop Pavel Avacumovici, lor episcop de neam român cu sângele și cu inima, român după milostiva și îndurare a le da bine să voiască !

În toate zilele privește și cu nemuritoare și negrăită simțire a inimii multămitoare uimindu-se vede purtarea de grijă și înaltele orindueli a prea-sfințitei Maestății Voastre, care ca un adevărat părinte către fericirea noroadelor Augusticescului schiptru supuse le întocmește precum și scolele preparande din Aradul-vechiu, carea pentru deșteptarea și luminarea neamului românesc din părinteasca a Maestății Voastre cu îndurare acum a se ridica le-ai milostivit, neamul românesc și clerul plin de mângăere într-o atâta cu mai mare mângăere le-au primit într-o cât în mai mare nădejde zerează de a gonii negura, carea la cea mai mare parte a preoțimei și a neamului așa le cuprinsese mințile, cât nu putea să-și cunoască datorințele sale către D-zeu, nici către împăratul său nici către patrie nici către cel de aproape al său nici către sine însuși !

Ci ca nădejdea aceasta, care acum numai s'au înflorit, să poată aduce rodirile sale, și cât de curînd să-î ajungem secerișul, ca prea-sfințitei Maestății Voastre să aducă credincioși, supuși patriei țării, cetățeni vrednici și bune mădulări neamului omenesc : De lipsă este o păstorească chepetenie de neamul său, care să poarte de grijă și să privegheze la luminarea neamului, ca nu încrezîndu-l și rămânînd earăși în grija acestorași, cari până acum la atâta număr de om or împedecat și or întîrziat sau nu cum-va mijlociri potrivnici prin acestea întrebuintându-se din toate părțile în pașul său oprindu-o să slăbească și să nu poată apoi veni la rodirile cele coapte.

Nici odinioară dela prea-sfințita Maestatea-Voastră nici repusații înainte au fost împărații au putut acea îndurare pofti ca pre neamul românesc carele cu limba, cu nașterea, cu obiceiurile și cu portul de ce-

Ielalte supuse neamuri a țării foarte se deschilînește la asemenea treaptă a culturii și a învățăturilor cu aceea să-î aducă!

Ne spun tabulele legilor, pline sunt și istoriile de mărturii cum că însași muma țara ungurească neamul accasta românesc de un veac cu sine ba încă mai vechiū ca pre un fiejor al său necăutānd la deschilinirea limbii și a legii l-au ținut și l-au crescut!

Cu dreptul acum de aiciā putem întrebā: De ce dar pre lângā alātea grijī n'au urmat nici o nādejde? De ce neamul românesc de-abea la treapta cea mai de jos a învățăturilor au ajuns? De ce în toată monarhia austricească cei mai cupliți făcători de rău sunt Romāni? De ce neamul acesta la turburări din lāuntru mai totde-una este gata? De ce la Romāni vecinī nu-și pot unu de altul păstra lucrurile sale, rar este să fie românul lucrătoriū rar așiderea și norocos!

Augusticescule Impērat și apostolicescule Craiu! Dā-ne îndrāsneală cu pricinile cele adevērate, a tuturor răutăților acestora, de carea omenirea se infio-rează, precum acest neam cu cugetul său așā în preamilostivul sin a prea-sfīnțitei Maestatei Voastre ca unui prea-îndurat pārinte a tuturor supușilor sēi, cu fiască credință a le turna!

Depārtatā să fie toată uriciunea și toată pizma neamului și clerului românesc cātrā neamul sērbesc; fiind tot de o lege cu sine și asemenea dreptatea a țării avēnd, ci tot de am trebui să spunem ce e drept, pricina mai sus puselor urmări rele nu este tocma neamul sērbesc, ci cu adevērat privilegiile acei părți a neamului acestuia cu milostivire dāruite, carea sub împērāția reposatului împērat *Leopold I.* cu patriarhul și mitropolitul lor *Arsenie Cernovicu* pe la anul 1690 în părțile cele supuse sfīntei coroane a țērii ungureșli sub aceea augusticească îngāduință au venit ca prin biruitoorele țesaro-crāieșli arme cu ajutoriul lui Dzeu mai curīnd în ținuturile și lācașurile ce le-au avut mai de nainte de iznou să se ducā și vrāșmașli den-colo să se izgonească?

Au doară ne înșelăm, sau mai virtos fiind-că toate privilegiile care ar împedecca dreptul altuia, rămân fără de nici o putere: Toate relele mai sus pomenite cu înalta lor îngăduință sau cuprinderilor datelor priveleghiilor: și țesaro-crăeștilor de-asupra venitelor rezoluții, ci cu totul clerului celui mare sêrbesc le scriem; carele cu vicleană măestrie sub forma priveleghiilor făcând întrebuițarea ca nesimțit să înșale și să prindă în lațul său pre român au căutat și au lucrat, care român dimpreună cu clerul său pentru prostia și neștiința sa fiind-că de lege sunt, n'au priceput înșelăciunea sêrbilor și de abea până astăzi s'au deșteptat din somnul cel păgubitoriu. Drept-aceea mai marii clerului sêrbesc vîzînd bunătatea Romanilor cea proastă și făcînd întrebuițarea dintr'însa, au lucrat fără Romanii, pentru Romanii ce au vrut ei, că n'au fost nimenea a căuta cu scădere, altuia sie redicare precum au lucrat mai marii clerului sêrbesc cu Români!

Înăscuta dreptate a Maestratei Voastre cei preasfințite dintru acestea întâiu începătorii, care cu aplecate genunche neamul și clerul românesc de legea grecească neunită prea-înaltei priviri le pune dreptei judecată a o duce bine să voiască!

Românii cu lăcuința în părțile Ungariei cele dincolo de Tisa și în tot Ardealul care de demult se chema Dachia, mai înainte de a lua Ungurii stăpînirea în părțile acestea cu mulți ani sunt mai vechi.

Nici nu este vre-o îndoială cumcă Români, cari și astăzi în limba sa se numesc români, doară nu ar trage începutul său dela coloniile Romanilor în Dachia puse, a căria în zilele alergării neamurilor cei universale cu venirea atâtea neamuri varvare precum numele și stăpînirea s'au pierdut așa și limba și portul prin jalnică turburare ca aceasta au desrădăcinat, însă mai puțin nația românească întru ființa sa nu au încetat cu rămășițele colonilor vechilor Români, care de alte neamuri atunci se chema *vlahi* ear acum *valahi*, venind Ungurii cu virtutea sa i-a tras cătră

sine și cum pe alte neamuri care le-au aflat aicea așa și pre Români lăsându-i în lăcașurile lor în soțietatea și soartea sa, cu sine i-au primit!

Cumcă legea cea creștinească mai nainte de a ajunge alergarea cea universală a neamurilor către sfârșitul veacului al IV-lea în părțile de miază-noapte a Împărăției Romanilor, precum și tocma în cetățile cele de scaun în Roma și la Tarigrad, rădăcina sa în Dachia a fi fost înșipt, nici o îndoială nu este, pentru că privigherile marelui Constantin împăratul și urmaților lui gonit fiind, întunerecul păgânătății pretutindenea noroadele, încât ținea împărăția Romanilor cu strălucirea învățături lui Hs, se luminase!

Cunoscând Români de mai nainte adevărul cel aducător de fericire, nici cum prin tireneștile munci ale varvarilor la rălăcirea păgânătății nu s'au retras: Apoi deși până au ținut împărăția varvarilor nimica după legea grecească de față nu se slugea nici poate să fie dar' tot nimenea nu ne poate tăgădui cumcă acelea celor păzite întru aceste de obște ticăloșie prin private slujbe creștinești ce le făceau Românii și alte noroadesupuse pe ascuns nu ar fi domolit obiceiurile varvarilor și n'ar fi dat pricină și ocazie de au trecut și ei în legea creștinească, care din istoric și mormânturi se poate mărturisii!

Întrebe-se întru sine ispilitorii istoriilor vechi de aceasta cât le plăce? Adecă ori mai nainte era aplecat Ungurii bisericei Apusului sau latinești; ori bisericii Răsăritului sau grecești? Când aceasta puțin se atinge de scopul nostru despre supuși fără numai aceasta alătura destul a fi aici socolit, cumcă mai nainte de Sfântul Stefan întâiul al Ungurilor crai slujba legii cretinești cea privată de care mai sus s'au zis în părțile țării ungurești cele dincolo de Tisa și în Ardeal era după obicei bisericii răsăritului având și episcop care în cele duhovnicești erau supuși instrucției (îndreptării) patriarhilor dela Tarigrad, precum acestea numai cu o dovadă dela împărțirea împărăției Romanilor între fiii marelui Constantin împărăția Răsăritu-

lui și Apusului se poate mărturisi. De vreme-ce neîncetata certare mai până la sfârșitul veacului XI-lea între curtea Romei și între curtea Țarigradului de stăpânirea duhovnicească și cu totul încă nesăvârșit ce se atinge despre dogmele credinței între biserica latinească și grecească, care între biserici au pricinuit desunire sau despărțare ce se zice (Șizma) aceasta desunire în veacul al XVI-lea prin soborul dela Trident cu totul desăvârșit s'au întărit ca Curtea dela Roma să aibă iurisdicție adecă stăpânirea sa preste provinciile Răsăritului a împărăției Romanilor.

Dară însăși dijunirea pentru stăpânirea duhovnicească carea mai virtos în Curtea Romei și a Țarigradului au străbătut, ce se atinge de clerul cel mic și de norodul cel creștinesc nu a făcut atâta deschilinire câtă azi se vede cu mult mai pe urmă rîndul prelaților, a preoțimei cei înalte numai ce se atinge de clerul cel mai mare a religiei latinești dela scaunul stăpânirii României intradus, ear mai vîrtos din temeiurile legii creștinești alegerea episcopilor prin însăși comunitățile, apoi după aceea dela căpeteniile lumești, care în aceasta apostolicească crăime până în ziua de astăzi se face, este așezată!

Adevărat este, cumcă lăcuitorilor țării ungurești de legea bisericii Răsăritului mai înainte de vremile aceea în care niamului sîrbesc s'au dat privileghie li s'au pus episcopii prin crai apostolicești : și că aceea episcopii asemenea priveleghie au avut cu clerul cel mai mare catolicesc, legile țării mărturisesc, fiindcă precum arată articolul al 4-lea anul 1574¹⁾ Rutenii și Români de aceea n'au dat episcopilor catolicești zeciuială, pentru-că aceea și episcopilor și preoților de legea sa o dau, și cumcă aceasta Români din districturile Bereteo-Bistrița și Lanșocî încă la începutul

¹⁾ §. 2 din acel articol sună astfel :

»A reddendis tamen decimis videntur exempti esse debere, postquam eas ipsi (Rutheni et Valachi) suae religionis episcopis, et sacerdotibus dare soleant.«

veacului al XVIII-lea așa or lucra! articolul 85—1723¹⁾ ne arată că ei episcopului dela Oradie au vrut să dea zeciuială.

Deci ticăloasele timpuri în care după bătaia la Mohaci cu Turcii mai 200 de ani cea mai mare parte a țării ungurești, adică toate părțile cele dincolo de Tisa și Bănatul sub jugul Turcilor au gemut, sau dela trupul țării ungurești rupt fiind, stăpânirii prinților Ardealului au fost supuse neamul și clerul românesc are de ascrie de ce nu or putut avea episcopi de limba și neamul său!

Și aceasta este urgia aceea dela care s'au tras mojiția și neînvățătura neamului și a clerului acestui că au fost numa pe sine însuși legați și cu nește părăsiți dela toată amestecarea cu fii cei mai luminați, fiind de abea nește schinte a caracterului omenesc, și a legii creștinești prin povestire cu gura prin întrebuințarea cărților bisericești, ba și de acestea puține sunt or mai putut între sine păstra, cu care de dobitoacele cele necuvântătoare se deschilinesc!

Când clerul, mai marele a sârbilor cu virtutea privilegiilor dela răposați a preasfințitei Maestate Voastre înainte mergătoriă împărați s'au într'armat la anul 1690, mai înainte de ce Turcii la Zenta în comitatul Bacichi cumplit fiind bătuți sub aripile pajerii toată țara ungurească afară de Bănat și Reghementul Ceaichiștilor²⁾ au trebuit să o lasă; neamului și clerului românesc atunci spre bucurie au putut fi, că relighia cea de 200 de ani nebăgată în seamă, prin grija și orinduelile acestor mai mari trebuia de nou să se întocmească cultivirea și moralitatea ca și din cenușă să se ridice așa cu celea dinafară insigne (sem-

¹⁾ „Contraversiam inter episcopatus Varadiensem, et in districtus Berettyö, Besztercze, et Lakság residentes valachos, decimam dare recusantes, suae majestati secretissimae humillime repraesentatam; altesata sua majestas regia, pro juris et justitiae exigentia clementer determinabit.

²⁾ Regiment sârbesc, din ținutul de jos dintre Dunăre și Tisa, în mare parte catolici.

ne) a diregătorilor bisericești de atâtea veacuri nevăzute mare nădejde făceau ;

De vreme-ce clerul cel mai mare al sârbilor rădicându-se în comițiile (Dietă) crăimei la anul 1792 ținute, să i-se dea dreptul de a avea votul (cuvântul) și scaun în dietă apoi într'acelealalte acestea s'au adus cumcă statornica norocire a societății cetățenești se cuprinde în laolalta norocire a tuturor soțiilor, deci toți aceia împotriva a statorniceî fericiri a patriei lucrează, cariî milioane de lăcuitori de legea aceasta ce prin vre-oare-câți-va numai ca niște mândurări ale sale darurile și facerile de bine a constituții (Intocmirea țării) ar putea primi prin aceasta dela îndulcirea facerilor de bine ar vrea să-i desbată de cumva pre aceia cariî or putea fi părtași acestor faceri de bine cu aceea mărturia a dragostei și a prețuirii, cu care și pre toți ceialalți concetățeni, și liî ai patriei după starea sa ei îmbrățișează așadară împotriva acestor ale sale temeuri adevă împotriva statorniceî fericiri a patriei, lucrează clerul cel mare sârbesc că și închizind calea neamului românesc, carele cu trei părți iaste mai mare la număr decât neamul sârbesc, ca să nu poată nici la o treaptă a vreunei diregătorii a avea ocazie de a străbate !

Iată Românii și Rutenii de legea bisericii Răsăritului acelora cari lăcuiesc în părțile țării ungurești dela Miază-noapte către Răsărit augusta moașa Maestăteî Voastre, răposata Maria Terezia prin unirea credinții și prin episcopi de neam și de sâmbânța lor mult ajutoriu le-au adus de ar fi fost ca dintru acel însuși timp și preste bisericile eparchii Aradului a Timișorii și a Vârșetului chepeteniile legii să fie fost de români, au doară prea milostiva voie ce se atinge de românii acestor eparchii nu ar fi avut cu mult mai fericite urmări ? cu dreptul nu ne îndoiim !

În toată eparchia Aradului, care după declaratoriumul cel în anul 1777 cu multă îndurare dat cuprinde în sine 14 protopresbiteraturi cu 481 de locuri mame și 126 filiale parochii atatea și biserici toți nu-

mai români sunt și de abia se află trei locuri, care ar fi cu sârbi amestecate!

Eparchia Timișorii din 10 protopresviteraturî în care s'au arătat a fi 287 de locuri mume și 37 filiale, atâtea și biserici, doară numai unul a Chichindei cu 17 parochii se află, în care sunt numai sârbi, eară a Cianadului și a Becicherecului cu 40 de parochii cu sârbi amestecate poate avea, că celelalte locuri sunt toate românești!

Iară în eparchia Verșetului din șase protopresviteraturî numai a Verșetului de iaste cu sârbi amestecat în celelalte toate sunt numai români de legea gr. neunită!

Așadară prin făcuta la anul 1769 a lăcuitorilor conscripții prin groful Bănatului Klari presidentul Bănatului chiar le spune că din 450,000 a Bănatului nici 80,000 de sârbi, însă la altă parte 300,000 de rumâni s'au aflat ¹⁾ cum de înalta luare de seama la atâta număr de supuși credincioși nu li-au dăruit chepetenii duhovnicești de neamul și sămânța lor, care chină grijă să poarte de îndreptarea lor? aceasta nici că se vede. . . . ²⁾ a veni, fără numai că socotesc unii că poate fi aceea asemănare și deschilinire a fi întru rumâni și sârbi, care este întră șvabi și întră alte neamuri de viță nemțească, fiind aceste mai cultivate și mai limpede, eară aceea mai proastă dialectă au!

Aceasta socotință se adeverează cu Sârbiî, cari s'au sălășluit pre marginile dela Arad prelângă Murăș și Tisa făcându-se miliția împotriva Turcilor când țineau Bănatul. Așa fiind dinpreună supt jugul Turcilor, în tot Bănatul și în varmeghiile Aradului, Zerandului și a. . . . ³⁾ până unde s'au fost întins puterea Turcilor, Sârbiî or învățat limba locuitorilor vechi, adecă românească, fiind cu Româniî amestecați și de-o lege.

¹⁾ După datele statistice oficioase dela 1900 în Banat sunt: 821,726 români, 257,597 sârbi (și șocați); restul locuitorilor, până la suma totală de 2,336,104 sunt maghiari, germani, slovaci, ruteni, croați și alte naționalități (Vezi Dr. Czirbusz G. Magyarországon a XX évszázad elején p. 399.)

²⁾ Loc alb în act.

³⁾ Loc alb în act.

Cumcă prin străduirea mai marilor a clerului sêrbesc întunerecul carele sub jugul turcesc au prins inimile neamului și a clerului românesc încă nu iaste gonit nici se va goni, aceasta numai de-acolo se poate arêta, fiind-că clerul acesta sêrbesc cu norodul și cu clerul românesc nici-odată nu vorbește în limba și în dialecta lui, adecă românește, așa nici temeîurile a moralicești creștinești sau a părinteștilor mântuitoarelor învățături a religiei a turnă nu știu nici canonicști cercetări pre la biserici nu fac cu a căroră ocașie să cunoască scăderile, cu carele luptă credincioșii, bisericile și ocolele, apoi tuluior acestora să aducă vindecare sfintele slujbi, pentru întărirea credincioșilor să ne facă și temeîurile moralitești creștinești, și înalte crești îndreptări și bonevoințe intru inimile lor cu cea mai mare evlavie, precum ar trebui să le înredecineze ca toate, cum se cade urând să vină; și cumcă aceasta de-acolo până astăzi putem încheea, fiindcă și însesi sfintele slujbi în unele locuri nu în născuta limbă românească ci în cea sêrbească, ba tocma muscălească a se face poruncesc, care limbă muscălească nici sêrbul însuși, născut, nu o înțelege. Aceasta din interesul sêu clerul cel mai mare a o face se vede, ca nu cumva mergend la sfânta slujbă și așa din cărțile bisericești norodul ce e incredințat grijei lor cei duhovnicești, prin învățaturile legii și a moralității să se mântuiască, ci încă în mai mare întunec și urgie să vină.

În ce mod de s'ar putea cere dela clerul cel mai mic ca la aceea treaptă a învățaturii și a moralității să ajungă, carea dela un păstoriu duhovnicesc se cere când el mai tot viața sa o petrece în cetirea cărților bisericești în limba muscălească scrise, de vrea să-și capete sau să-și țină parochia!

Toate lucrurile și trebile consistoriumului în mai sus numitele eparhii în limba sêrbească le poartă, apoi însuși episcopul, cu cea mai mare parte a asesorialor născuți sêrbi, nu știu românește, și puținii asesori de români unde se află, nu știu sêrbește. De unde sentențiile și hotărârile consistoriumului, nici asesorii ro-

mănești nici românul cel cu pricina nu le înțelege, nici el întreabă, nici el ascultă, să grăiască ție un cuvânt pentru sine, în judecata episcopescă!

Încă și ce și prea înaltele rîndueli împărătești care se poruncesc ca preoții în limba cea născută să le facă oamenilor cunoscute, în cancelariile episcopoești așa de rău se fac românește, cât de multe-orî nici de cum nu se pot înțelege!

Care toate dinpreună luate ca și cu degetul arată, cumcă sub episcopi sîrbești clerul și norodul românesc carele cu dreptul celătenesc prin articolul 27¹⁾ 1790 s'au dăruit ce s'au dat și tuturor lăcuitorilor de legea grecească neunită din țara ungurească și din părțile ei împreunate și precum clerul cel mare a sîrbilor în preprovocata instanția sa sub a) au arătat că milioane fac, de nu sunt la trei părți de patru dară doauă părți de trei cu adevărat sunt în viac fiind la întunerec o-sîndiți, nici-când nu vor putea ajunge la ceea treaptă a omenirii, în care s'ar covini asta, nu ca nește des-redecinați ai țării sîi, ci ca nește credincioși a Maestărei Voastre trebniei supuși, după înaltele îndemnuri și zvoința a Maestratei Voastre și după însusfletirea legilor țării, precum și după însași a țării ungurești din dieta anului 1790 înaintea augusticescului creesc tron, cu alecată credință aduse poște sub b.) și despre aceasta îngăduita milostiva crăiasca rezoluție; altă mijlocire

1.) Eată textul articolului din cestiune:

„Sua regia apostolica majestas sacratissima clementer anere dignatur, ut graeci ritus nou uniti regni incolae in re hoc jure civitatis donati, sublati in contrarium sanctis legibus, in quantum haec ad graeci ritus non unitos se referent, ad aliorum regnicolarum acquirendorum, et possidendorum orum, ac gerendorum omnium officiorum, capaces in regno gariae partibusque adnexis sint.

„Juribus caeteroquin regiae majestatis circa negotia cleri, esiae, religionis, cujus exercitium plene ipsis liberum erit, ationum, studiorum, ac juventutis educationis, non minus legiorum ipsorum, quae fundamentali regni constitutioni non nsatur, prout majestas sacratissima a gloriosae memoriae ribus suis accepit, ita eidem altifatae regiae majestati porro ue in salvo relictis.

mai bună pentru aceasta după vremile de acum nu se poate întrebuință, fără cât că după pilda Românilor neuniți din Ardeal și a celor uniți din țara ungurească și români din țara ungurească de legea grecească neunită să li se dea Episcop de neam român sub a căruia privigheri institutul literalicesc prin mila Maestrei Voastre în Aradul-vechiu întemeiate cum se cade fiind scutit, să poată înflori și să ia crescământ și putere aducătoare de nădejde augusticescului tron crăiesc a țării, și a omenirii apoi, clerul și neamul românesc fiind cu temeiurile moralității creștinești să se învețe și să îplinească datorințele sale ca un om creștin, cetățean bun și a tronului Maestrei Voastre credincios și nedepărtat supus — care de nu se va întrebuință milostiva vindecare la bună vreme, clerul românesc dinpreună cu învățătorii școalelor (dela cari în mai multe eparchii limba sârbească) ca o învățătură de chepetenie clerul mai mare caută că de nu va ști sârbește ca un sârb născut, dar tot curgătoare cunoștință a limbii sârbești să aibă, cari și prin școli mesterodul românesc în sârbi să se schimbe și să se transformeze încâtro aceasta acum a lor silință este întâie, din cuvântul sus avut când s'au ținut Sinodul naționalicesc în Temișoara, la anul 1790, se înțelege și din reprezentăția (arătarea) din Dieta crăimii la anul 1792 ținut pentru de a desredecina cancelaria iliricească (cu milostivire și stricată) la Maestatea Voastră sub b) cu aplecăciune trimise se vede!

Pentru aceasta pre prea-sînteii Maestrei Voastre clerul și neamul românesc cu prea-aplecate genunchi supunându-se eară și earăși se roagă, ca după moartea lui I'avel Avacumovici a episcopului a diezezii Aradului, în locul lui episcop de neam român, după mila sa, să li-se dea, și ca Ecselenții Sale Mitropolit Carlovețului limpurii în Sinodul său cel sârbesc pentru întrodusul obiceiului în Sinodul său cel sârbesc pentru eparchia românească să alcagă episcop, dimpreună clerului eparchialnic a îngădui să se milostivească ca după

norma și orânduiala clerului neunit din Ardeal pentru episcopatul eparchiei acesteia trei candidați de români să se aleagă și pre acești prin dicasterii Maestății Voastre pentru milostiva anumire să-î propună.

Aceasta negrăită Maestății Voastre milă și îndurare chesaro-crăești, pentru de-a întemeia și a rădica fericirea sa și următorilor ei nu atata cea vremelnică decât cea vecinică, cu statornică credință și cu aplecată genunche rugate Neamul și clerul românesc, cu nemuritoare mulțămire și cu pururea vecuitoare credință înalt o va cinsti; prelungă care cu supusa aplecăciune rămânem.

A prea Sfintei Maestății Voastre
umiliți și pururea credincioși supuși

Tot clerul și Neamul românesc.

S'au dat în luna lui Iulie 1814.

